Масса а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

(«СВЕТ») Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР

Газет арадувл 1923 шера денз ● ЕРА, 12 декабрь, 1974 шу. ● № 148 (5437). ● Мах 2 кеп.

КПСС ЦК Политбюро, СССР Лакхехьарча Совета Президиуме, СССР Министрий Совете

КПСС ЦК ГЕНЕРАЛЬНИ СЕКРЕТАРЬ Л. И. БРЕЖНЕВ ФРАНЦУЗСКИ РЕСПУБЛИКА ПРЕЗИДЕНТАЦА В. ЖИСКАР д'ЭСТЭНАЦА БАЛХА ДЕШАШТА ВIАШАГIКХЕТАРА ИТОГЕХ

КПСС ЦК Политбюрос, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо, СССР Министрий Совето КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста Л. И. Брежнева Французски Республика Президентаца В Жискар д'Эстэнаца балха дешашта вIашагIкхетара итогаш йийна а йийца деррига а дизза я могадаьд Л. И. Брежнева чакхдаьха гIулакхаш, хIаьта Рамбуйе яьча соглашенештен вIаштIехьбаьнача бартан раьза хилар хьа а кхайкаду.

СССР-ан Французски Республиканен юкъе дипломатически гIулакхаш чIоагIденна 50 шу дизар белгалдеча хана Рамбуйе чакхдаьнача вIашагIкхетаро цIаьхха а хьахьеккар 1966 шера денз хьайоагIаш йола шинна а мехка юкъе барт хиларен цхьана гIулакхаш леладарен политика чIоагIа хилар.

Духхьал цу политиках дукхагIча даькъе хьахилар кхоххам кIаьдбара, тайп-тайпара социальни строяш йола паччахьалкхенаш машаре яхара принципа ларда тIа Малхбоалени Малхбузени мехкашта юкъера гIулакхаш эргадалара юхьиг хьайоалаепна фактор. ДIадахача шераша дизза хьахьеккар СССР-ан Францанен юкъе дIаюха гIулакхаш леладара принципашкен политически консультацех долча протоколаген хьежжа советско-французски отношенеш дегIаяхкар шинна а мехка халкъий къаман хьашташтен дунен халкъашта юкъера юкъара хьал аьттув болча тайпара дегIадоаладарап машшара долга.

Новкъоста Л. И. Брежнева Президентаца В. Жискар д'Эстэнаца яьча, дийцача дешашца лаьца никъ реализм йолаш корта болаш хиларца белгалъяьхача переговорех хьахинна лоархIаме хIама лоархI КПСС ЦК-ас, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо, СССР Министрий Совето ерригача Европа юкъара совещани укх лоацача хана чакхъяккхара, цун кхоалагIа этап чакхъяккхараи бухсошаш долча документашта паччахьалкхенашта керте латтараша кулгаш яздараи хIанз дика торонаш кийчъяь хилара гIулакха барт вIаштIехьбаккхар. Вай континенте дIахо кхоххам кIаьдбара процесса лоархIамегIара дакъа дола совешани толаме чакхъяларо новкъостал дергда Европен ерригача дунен тIен халкъашта юкъерча машара гIулакхий лардаш чIоагIъяра.

Советски Союза лоархIам болаш хет, вIашагIкхийттача хана хьалхагIа а санна кхераме долча Гаргарча Малхбоалерча хьала юкъмоттигерча дешашта шинна а мехка позицеш цхьатара йоагIилга белгалдаккхар. Шинна а оагIоно хьакхдайкадир 1967 шера дIадийцача ерригача территорешкара израильски бIу Iоъарабаккхара а цу районе ООН-а йоагIаш йолча решеней ларда тIа нийсхо йолеи, чIоагIеи машар оттабара а шоаш тIехьа хилар, цу районерча ерригача паччахьалкхений кхычарех тийша хIама доацаш яхара йолча бокъон сий а деш. Цу хана къаьстта лоархIаме да палестински халкъа законни бокъонаш кхоачашъяр. Советски Союзои Францеи вIаши дага а ювлаш Гаргарча Малхбоалене гIулакхаш чакхдахара, цигара хьал машара наькъаца къоастадара юкъе дакъа лацар хургдар.

Советски кулгалхоша, дерригача советски халкъо нийса лоархI шаккхе оагIув Индокитаех лаьца яь парижски соглашенеш йиза кхоачашъелга вIаштIехьдаккха гIертар.

Боккхача лоархIаме да шаккхе оагIув Кипра Республика кхычарех тийша хIама доацаш хулга, цун суверенитети территоре бIарччали йиза лархIара ларда тIа кипрски проблема къоастаяра новкъостал де кийча хилар.

Герзаш Iоадарах тIалатта бала адамлена тIера дIабаккхар вай хана лоархIамегIара проблема я. Цунна дувзаденна лоархIаме да, ядерни герз а тIехьа герзаш дIададахара даькъе дIахо а къахьега чIоаггIа безам болаш шоаш хилар СССР-ен Францеи бакъдар, хьалхагIа а санна герз дIадаккхара гIулакха дерригдунен конференци гулъяра уж тIехьа хилар.

Балха дешашта новкъост Л. И. Брежневи Президент В. Жискар д'Эстэни вIашагIкхетар бахьан долаш керда низ белар шин оагIорахьара советско-французски юкъмоттиг дегIайоалаяра.

Советски Союзе раьза хинна тIаийцар цхьана леладу франко-советски гIулакхаш Франце арахьарча политика лардера дакъа да аьнна Президента В. Жискар д' Эстэна хьакхайкадаьр.

Уж гIулакхаш чIоагIача, меллургйоацача ларда тIа дегIакхувлара, уж тIа-тIа низ болашагIа хилийтара Рамбуйе вIаштIехьбаьнача барто цхьана советско-французски гIулакхаш леладара шерра перспективаш хьаелл. ВIаштIехьбаьннача цу барта юкъе кердкерда хьадда гIулакхаш юкъекхахьарах тийша да гIулакх. Советски оагIонгахьара дIахкайкаду цу наькъагIа аха чIоаггIа лаьрхIа хилар.

Советски Союзе раьза хинна белгалдоаккх, паччахьалкхенашта керте латтараш керда вIашагIкхетаро шин мехка юкъерча юкъмоттига лоархIамеча лардех цаI лоархIалуш дола цхьана леладу экономически гIулакхаш шердараи кIоаргдараи тоъал доккха новкъостал деш хилар. Рамбуйе кулгаш яздаь экономически кредитнин дешашта дола документаш а эгара хьалха 1975 — 1979 шерашта юкъерча юкъагIа цхьана леладеча экономически гIулакхий хьакъехьара соглашени а тайп-тайпара социальни строяш йолча мехкашта юкъера вIаши гIойле йолаш дола экономически гIулакхаш дегIаахар гойташ бола гуччахьара хьокхам ба.

Франце ваха хиннача новкъоста Л. И. Брежнева визито цIаьхха а хьахьеккар къоастае ха хьатIакхаьча дунен халкъашта юкъера проблемаш къоастаяра, кхоххам кIаьдбара, вIаши гIойле йолча тайпара паччахьалкхенаша цхьана леладу гIулакхаш дегIаахара процесс дIахо яхийтара паччахьалкхенашта керте латтараш каст-каста вIашагIбеттабалар боккхача лоархIаме хилар. СССР-ан Францанен юкъера гIулакхаш дIахо дегIакхувлара хьакъехьа яьча соглашенешта кулгаш яздари цу гIулакха вIаштIехьбаьнна барти чакхбахар боккхача лоархIаме хургда Европен дерригача дунен тIен машари кхерамзлен чIоагIъяра.

Советски Союзи Францин вIаши барта хилар ца цар цхьана гIулакхаш леладар а шерра хьаллоацаш да шинна а мехка къахьегамхоша.

МАШАР БЕЗАШ, МАШАРА НОВКЪА

СССР-ан Францанен юкъе дипломатически гIулакхаш оттадаь 50 шу дузача ханна нийсденнача КПСС ЦК Генеральни секретарь Л. И. Брежнев Французски республика Президентаца В. Жискар д'Эстэнаца балха дешашта вIашагIкхетарах хьахиннар могадаьд вай партеи правительстваи.

Оаха, ахархоша теркам тIабахийта ладийгIар радиона, телевидене, газеташа деча хоамашка. СССР-ан Францанен юкъерча экономически, Iилма-технически гIулакхий даькъе дика перспективаш хьайийллар цу лоархIамеча вIашагIкхетаро.

Рамбуйе шин кулгалхочо даьча къамаьлаша хьахьеккар 1966 шера денз вай шин мехко вIаши гIулакхаш леладара вай Коммунистически парте халданза дIакхухьа политика бакъ хилар. ХIаьта иштта цо хьагойтар вай партеи правительстваи позици дунен халкъашта юкъерча хIанзарча хьала юкъмоттигерча дешашта вIаши гарга а цхьатара а хилар.

Оаха доккха баркал оалаш хьаллоац цIаккха кIаьд ца луш машара тIехьа халданза къовсам лоаттабеш хьавоагIача КПСС ЦК Генеральни секретара Л. И. Брежнева кулгалдеш вай хьамсарча парте дIакхухьа нийса никъ.

Ю. ГЕЛИСХАНОВ,
Назрановски района «40 лет Октября» яхача совхоза хьажкIаш делаер.

* * *

Укх тIеххьарча хана паччахьалкхенашта юкъе лийннача гIулакхех эгара доккхагIчарех лархIа йиш йолаш Советски Союзаи Францанен меттел дерригача дунения а доккха беркат даргдолаши хIама да КПСС ЦК Генеральни секретарь Л. И. Брежневи Французски республика Президент В. Жискар д'Эстэни Франце вIашагIкхийтта, цига царна юкъе хинна переговораш.

Йоккхача шин паччахьалкхен кулгалхошта юкъе доттагIлен хьале чакхъяьннача цу переговорашка керттера теркам тIабахийтаб шин мехка юкъера политически а, экономически а, культурни а бувзамаш кхы а шерагIа леладелга IалашдаpIа. Цига цар дийцар дунен тIара машара гIулакх чIоагIдара де дезараш а. Переговораш хиннача Рамбуйе ше къамаьл деш Л. И. Брежнева аьлар: «Дерригача лаьттан тIера сигале цIенеи машарен хилийтара лоархIамегIа а дезагIа а цхьаккха хIама дац...».

Адамашта эгара чIоагIагIа хьаштдолча машара уйлаица, из чIоагIбара керда гIулакхаш белгалдахарца чакхъяьлар переговораш.

Даим машар хилба Лаьтта!

Хьамзат ОСМИЕВ,
йоазонхо.

* * *

1974 шу исторена юкъегIоргда КПСС XXIV-ча съездо тIаийца машара программа толаме кхоачашъю шу хиларах тарра. Из иштта долга хьахьокх вай партеи правительстваи кулгалхой кхыча паччахьалкхений деятелашца вIашагIкхеташ дунен халкъашта юкъе машар чIоагIбара, вIаши цхьана гIулакхаш леладара, долаш дола тIема кхуврчаш дIадахара цхьана беча боккхача балхо.

Цу тайпара боккхача лоархIаме гIулакх да КПСС ЦК Генеральни секретарь Л. И. Брежневи Французски республика Президент В. Жискар д'Эстэни вIашагIа а кхийтта, дунен халкъашта юкъе машар чIоагIбара, кхоххам кIаьдбара, йIаьххача хана торгови, экономически, культурни бувзамаш леладара, дIахо уж шердара хьакъехьа цар даь къамаьлаш, цхьана яь советско-французски коммюнике.

Наха ловчча беса я КПСС ЦК Генеральни секретарь Л. И. Брежнев, Французски республика Президентаца В. Жискар д'Эстэнэца вIашагIкхетара итогаш. Цу итогаша доазув доацаш дегаш гIоздаьхад наьха, цар хIаранена низ лу дунен тIа машар чIоагIбара гIулакха кхы а овсарегIен хьинарегIен къахьега.

С. ЭСМУРЗИЕВ,
Малгобекски бурув тохара балхий управлене № 14 йолча «Харабиджи» яхача буровой сменни мастер, СССР Лакхехьарча Совета депутат.

***

Дукккхача хаиагара хьадоагIа советски французски халкъашта юкъера доттагIал кхы а чIоагIлуш латт тIеххьарча хана вай парте, правительства дIахьош йола машара политика бахьан. ЧIоагIа рьаза хинна тIаийцар тха коллективо укх деношка вай парте Центральни Комитета Генеральни секретара Л. И. Брежнева Французски республика Президентаца В. Жискар д'Эстэнаца хинна вIашагIкхетар.

Цу вIашагIкхетарах лаьца йола материалаш йийшай оаха.

Вай Даьхе кхы дIахо а тоаяйтара, цунга низ болийтара низ, хьинар кхо ца де дош лу тха установкз коллективо. Тхоай дош оаха кхоачашдергхьлара тешалдеш да производственни заданеш тIеххкхоачашъеш тхо хьадоагIаш хилар. Декабра иттлагIча дийнахьа денз шоллагIча ах бетта чотах къахьегаш хьадоагIа тхо. Пятилетка дийлагIча, къоастамбеча шера план ханал хьалха кхоачашьe дага а да.

Н. ВЕДЕРНИКОВ
В. И. Ленина цIерагIча ГНПЗ № 5-6 йолча установка воккхагIвола оператор, Социалистически Къахьегама Турпал.

«НОХЧ-ГIАЛГIАЙЧЕН КЪАХЬЕГАМА ГIУЛАКХАШ»

Чакхдоалаш латт пятилетка дийлагIа, къоастамбеш дола шу. Из толамца чакхдоаккхаш латт республика дукхача промышленни предприятей коллективашен хьалха латтача колхозашеи совхозашеи. Шера даьр кIезига дац. Цхьабакъда кхоачашданза долча дешай, кхоачамбоацарий дукхагIа теркам бе яхаш хьехам бу парте. Цудухьа пайда эцанза йиса торонаш гучаяхара, уж пятилетка кхоачашъеча юкъеяхийтара къахьегамхой оарцагIбоах партийни организацеша.

Цу дерригнех дувцаргда «Нохч - ГIалгIай АССР къахьегама гIулакхаш» аьнна Центральни телевидене кийчъяьча передача тIа. Передаче дакъа лоац КПСС обкома хьалхарча секретара, Социалистически Къахьегама Турпала С. С. Апряткина. Шоай коллективай гIулакхех лаьца дувцаргда телезрителашта СССР 50 шу дизара цIерагIча Грозненски химкомбината аппаратчицас, СССР Лакхехьарча Совета депутата Л. К. Черкуновас, гIишлошъерий бригадира, Социалистически Къахьегама Турпала Ш. М. Хаджиева, Г. Ахриева цIерагIча Назрановски «Электроинструмент» завода лекальщика, парте областной комитета члена А. М. Котиева, кхычар.

«Нохч - ГIалгIай АССР къахьегама гIулакхаш» яхача передачага хьажа пIаьраска дийнахь, 13 декабре, хьалхарча программагIа, 17 сахьати 15 минути яьлча.

ПХЕ ШЕРА ПЛАН—ХАНАЛ ХЬАЛХА

Хьокхамаш дог гIоздоахаш да

КПСС ЦК партега, советски халкъага даьча Кхайкарала дикача гIулакхашца жоп луш къахьег Сунженски района «Ассинский» совхоза сомий бешамаши баьцалаараши леладераша. Цхьайолча бригадаша хIанзале кхоачашъяьй паччахьалкхенна сом, баьцадaараш дIададалара пхе шера план. Царех я Я. М. Тищенкос кулгалду сомий бешамаш лелаю бригада.

ИйслагIча пятилетка планагIа кхе з баь паччахьалкхенна 4573 тонн сом дIабала безаш яр из бригада. Хьалхашка латта декхараш кхоачашдара деррига шоашта ховр, могар оарцагIдаьккха, хьинар, низ кхо ца беш къахьийгар бригада коллективо ийслагIа пятилетка йолаеннача хьалхарча дийнахьа денз. Боккха толам а баьккхар.

Укх шера 1 октябрь тIакхоачаш 4672 тонн сомн комараши дIаелар паччахьалкхенна, пхе шера планал 99 тонн дукхагIа.

ХIанз Iа тIакхоачаш кхачаш бола Iажаш дIалуш я бригада паччахьалкхенна.

Дог гIоздоахаш да къонача специалиста Батаев Сайд-Ахьмада Лемас кулгалдеча совхоза цхьолагIча бригада доаха толамаш а.

Укх шера эгара хьалха 93 гектара тIа помидораши бурчи кхедеш яр бригада.

Помидораш, бурч кхедеш йолча кхыча бригадай опыт Iомаеш, уж культураш кхеяра агротехнически бокъонаш лерттIа кхоачашъеш, хий диллара, минеральни удобренех бизза пайда эцаш къахьийга дика хьувкъам кхебир Батаева бригада коллективо. Халкъбоахама планагIа укх шера 1944 тонн дIаяла езаш хиннача 2600 тонн гаргга бурчи, помидораши дIаелар паччахьалкхенна.

Теплицашка нарсаш а кхейир Лемай бригаде. Халкъбоахама шера план 27,6 тонн йолаш 36 тонн дIаелар из культура паччахьалкхенна.

Нарсаш кхееш а уж чуэцаш а денгара денга балха нормаш тIеххкхоачашъеш хьинаре къахьийгар М. Жиляковас, З. Трушниковас, А. Паненкос, кхычар.

Помидораш, бурч чуэцаш къаьстта дика хьокхамаш гойташ болх бир С. Эльдиевас, Ч. Дабуевас, Т. Борщиговас, Ц. Дадаевас, Л. Зыгинас, А. Татаевас, А. Кураевас. Балха норма юкъера лаьрхIача 170 процент кхоачаш ца еш ди дIададахийтанзар царех хIаране.

ХIанз кхашка болх бе йиш хулийта ха зехьа йоа ца еш тIадоагIача шера чуэцаргболча хьувкъама тепшаме лард йоллаш ба «Ассинский» совхоза сомий бешамаш, баьцадараш леладераш.

М. АДУЕВ.

БОКККХА ТОЛАМ

Арахеца продукци дукхагIа, динагIа, дIадодар кIезигагIа долаш арахецара тIагIертта къовсам лоаттабеча Грозненски «Дружба» яхача картонажни фабрика болхлоша дог гIоздоахача къахьегама толамашца чакхдаьккхар ийслагIча пятилетка диълагIа къоастамбу шу. Продукцена реализаци яра шера план ханал дуккха хьалха кхоачаш а яь тIадоагIача шера февраль бетта календарагIа товарни продукци маьхала йоаккхаш ба уж. ХIанзлехьа шера планал совгIа цар ехкай 133 эзар сом мах бола тайп-тайпара продукци. Ер бутт бовлехьа заданел совгIа кхы а итташ эзараш сомий маьхерча продукцена реализаци а еш хьахулача шера хьалхарча квартала план кхоачашъе лерхI фабрика коллективо.

Товарни продукци арахецара производственни хьокхамаш а дика да цун. Шера план 10 ноябре кхоачашъяьй. Укх юкейисача хана паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа арахецаргья 60 эзар сом мах бола товарни продукци.

Иштта хьинар айденна, шоай чурча торонех бизза пайда эцаш къахьегача фабрика болхлоша пятилетка хьалхарча диъ шера задани ханал шин бутт гаргга хьалха, 2 ноябре, кхоачашъяьй.

Уж къахьегама толамаш доахача къаьстта дика болх э беш социалистически яхье хьалха латташи шоай пхе шера задани кхаь шерен ах шерен кхоачашъяьи дукха болхлой ба фабрике. Царех ва склейщик Цанцаев Махчи, резчик Оскаров Имран, биговщик Гулин Леонид, закройщик Иванов Юрий, биговщик Карпин Иван, кхы дукккха бараш в. Овсаре къахьегарал совгIа общественни балха тIа хьинаре дакъа лоац цар. КарагIдаьнначох кхоачам ца беш оамал я цар. Цудухьа шоай къахьегама толамаш кхы тIа а тоадеш хIара сменагIа нормаш 130—140 процент кхоачашъеш ба уж.

Б. КОСТОЕВ.

ОБЩЕСТВЕННИ ПОРЯДОК ЛОРАЕРАШ

Советски наха шоаш дIадоладарца хьаьяьча шоай лоIамагIарча халкъа дружинаша хьинаре дакъа лоац общественни порядок хьаллоацача, бахача наьха бокъонаши хьашташи лораеча, социалистически доалахье цунна тIаккхувдарех лораеча. Шоашта боалача пайдана доацаш цIенача дег тIара цар дакъа лоацаш хилар...

Шоашта боалача пайдана доацаш цIенача дег тIара цар раеча. Шоашта боалача пайдана доацаш цIенача дег тIара цар чакхдоахача гIулакхаша къахьегамхошта хьалхашка доккха сий даьккхад цар.

Халкъа дружинаш — уж демократически институташ бокъкхача лоархIаме а лерхIаш КПСС Центральни Комитетои СССР Министрий Советои укх шера соцам тIа а йийцаб, цул тIехьагIа дружинаех йола керда Примерни положени мога я йир. СССР Лакхехьарча Совета Президиумо тIаийцар «Шоай лоIамагIа йолча халкъа дружинай общественни порядок лораяра долча керттерча декхарехи бокъонехи» дола Указ.

Вахаро ше хьакхеллай дика общественни порядок хилийтара йола керда форма — общественностен милицен опорни пункташ. Цар вIашагIтох порядок лораяра, социалистически общежите бокъонаш Iалашъяра, антиобщественни гIулакхаш ца леладайтара тIадерзаль дола халкъа дружинай, домовой комитетий, новкъостий судий, милицерча берий цIеной, хIаьта иштта милице участкови инспекторий низаш.

Милице органийи халкъа дружинайи бувзам хилийтара из форма тIа-тIа дукхагIа яржаш латт вай республике.

КПСС обкома бюрос дIадахача шера декабре бахара-лелара культура лакха хилараи общественни порядок дика лелаяраи болча коллективай болама боккха мах а баь ший соцам тIа парте горкомаш, райкомаш, юххьанцара партийни организацеш декхарийла йир республика къахьегама коллективашка бахара-лелара культура лакха хилараи общественни порядок дика лелаяраи социалистически яхь йоаржае. Цунна лаьрхIа могадир профилактика яреи къахьегама дисциплина чIоагIъяреи советаш вIашагIйохкилга.

Дукккхача районашка болх беш я хIанз уж советаш. Болх дика беш я Горагорск яхача поселке, Надтеречни юрта, «Ассинский» совхозеи Серноводски станицеи опорни пункташ. Советаша керттера теркам тIабохийт зуламаши порядок телхаелгеи ца хилийтара. Де дезар ду тIехдаьккха малараш мелаpашта, общественни пайданерча къахьегамах къехкараштa. Сунженски районе 1126, Надтеречни районе 321 дружинник ва хIара денна общественни порядок лораеча вахте латташ. Дукккхача дружинай болх партийни организацей, къахьегамхой депутатий юртийи поселковии Советий теркама кIал латташ ба хIара денна. Цудухьа кIезигагIа ба хIанз харцахьа лелараш.

Бакъда иштта лелац гIулакхаш массанахьа а. Цхьайолча моттигашка хIанз а вIашагIъехкаяц профилактика яра советаш, опорни пункташ, уж чIоагIа эшаш йоллаше а. Шоашта дика помещенеш яларга хьежаш ба дуккха бараш, долаш долча хьалашка а лерттIа болх бе йиш йоллаше а, иштта болх беш моттигаш республике кIезига йоаццаше а.

Республика городскойи, районнии, юртийи, поселковийи Советаша дизза кхоачашдац халкъа дружинашта кулгалдара. Уж царна лерттIа хьалаш Iалашдара хьакъехьара декхараш. Уж тайпа масалаш доаладе йиш я Назрановски, Малгобекски, кхыча районашкара.

Укх декабра бетта чакхъяккха езаш я лоархIаме кампани — халкъа дружинникий отчетно - хоржама собранеш. Халкъа дружинникаш хьачуэцилга дружинникий юкъарча собране, е штаба заседане цар лоIамах мара де йиш яц. Дружинаш вIашагIйохкаш дикка айбе беза уж дикагIболча нахах хьарах бола бехктокхам. Дружинашка хьачуийбе беза дегIа онда а унахцIена а бола, къахьегача, дешача а вахаре а хьокхам телаш бараш. Общественни порядок лораяра тешам бала беза эгара хьалха из леладе хьакъ долаш бараштa, из де деза халкъа дружинай декхараш кердача Положене дикка шердеш хиларца а. Цар хIанз дакъа лоацаргда къахьегама коллективашка, бахача цаха юкъе социалистически общежите бокъонаш лелаяра а антиобщественни гIулакхаш ца леладайтара а тIаберзабаь беча кхетама балха юкъе; хатар хиннача нараха данза даргдоаца гIо деча, спекулянцеца, паччахьалкхен рузкъаш лечкъадарца, бераш тIахьожам боапаш лелийтарца, кхийна баланза бараша бокъонаш телхаярца лоаттабеча къовсама юкъе.

ХIанз боккха лоархIам болаш да дружинникашта цар декхараши бокъонаши дIайовзийтар. Цунна лаьрхIа оттаяь тематика массанахьа дIаяхьийтай. ГIулакх сенах латт аьлча, из латт цу тематиках йола занятеш дика вIаштIехьъяьхха дIаяхьарах.

Республика ерригача городашкеи районашкеи шоай лоIамагIа йолча халкъа дружинай болх вIаштIехьбоах къахьегамхой депутатий горрайисполкомий председателий заместителех цхьанне. Цунца цхьана дагакхаба деза халкъа дружинай балха партийни комитеташа хIара денна тIахьожам лоаттабе безилга. Айбе беза цу хьакъехьара юххьанцарча партийни организацей, профсоюза, комсомола лоархIам а бехктокхам а.

Халкъа дружинаша шоай болх вIашагIбол милице органашца айхха бувзам болаш. Цудухьа Нохч-ГIалгIай АССР чурча гIулакхий министерства дукхагIа юкъеоза беза дружинникаш общественни порядок лораяра гIулакхаш цхьана чакхдахара, царна Iомае еза бокъонаш телхаяра духьала къовсам лоаттабара методаши формаши.

Къахьегача коллективашца, милице, прокуратура, суда органашца бувзам болаш, царца цхьана общественни порядок лораяра тIехьа болх беш доккхий хIамаш карагIдувла могаргдола низ ба халкъа дружинаш.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР-е гIОЛЛА РСФСР РАЙОННИ (ГОРОДСКОЙ) ХАЛКЪА СУДИЙ ХАЛКЪА ЗАСЕДАТЕЛАШ ХОРЖАШ ХОРЖАМАШ ДАРА ХЬАКЪЕХЬАРА

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

«РСФСР районни (городской) халкъа судаш харжара хьакъехьарча Положене» 70 статья тIа а дегIа, 1974 шера 21 ноябрерча «РСФСР районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш харжара хьакъехьарча» РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Указага хьежжа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо СОЦАМ БУ:

Нохч-ГIалгIай АССР-е гIолла РСФСР районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш хоржа ха 1975 шера 15 январера 15 феврале кхаччалца оттае.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Г. СКЛОКИН.

г. Грозный, 1974 ш. 29 ноябрь.

ЭКОНОМИЧЕСКИ ДЕШАРА — ДУКХАГIА ТЕРКАМ

Экономически образоване гIулакха хетаяь республика предприятей, городерча а районерча а партийни организацей кулгалхоша дакъа а лоацаш экономически совета заседани хилар укх деношка КПСС Нохч-ГIалгIай обкоме.

Гулбеннараша дийцар къахьегамхошта экономически знанеш ялара тIехьа карагIдаьнарехи, цу гIулакха долча кхоачамбоацарехи.

КПСС обкома секретара М. А. Дорохова маалара, экономически дешара системе къахьегамхой юкъеозара дукха болх чакхбаьккхаб республике. Кхоачам ба, республике 700 совгIача коммунистически къахьегама школашка дешаш 17 эзар болхлой колхозхой ва аьлча.

Къаьстта белгалъяьккхар М. А. Дорохова «Красный молот» завода партийни организаце экономически дешар вIаштIехьдаккхара Iоаяь опыт. «Экономически знаней основаш» яхача школашка дешаш ва 2000 совгIа болхло. Занятеш берригa дешараш гуллуш, дика чакхъювл.

Массанахьа лелац гIулакхаш иштта дика. Экономически дешара занятеш геттара во дIахьу Шелковской, Сунженски, Надтеречни районий юрта боахамашка. Цхьанна тайпара вIаштIехьдаьккхадац ала мегаргдолаш да экономически дешар «Чеченингушвино», «Грознефть» объединенешка, «Консервплодоовощ» объединене, иштта кхычахьа а.

Республике болх беш я предприятей кулгалхошта лаьрхIа йола «Основы научного управления экономикой» яха экономически школаш. Белгалдаккха деза, предприятей, боахамий кулгалхоша цу гIулакха лоархIам бизза кхета а беш из леладеш ца хилар. Дукха кулгалхой занятешка тIехьабувлаш, е вIалла ца ухаш моттигаш нийслу. Из цхьанна тайпара ла йиш йолаш гIулакх дац.

— Экономически образоване системе дешар цхьан лоацача хана чакхъяккха лаьрхIа мероприяти яц, — аьлар М. А. Дорохова. — Из цхьа программа Iомаяьчул тIехьагIа, шоллагIча, тIаккха кхоалагIча, программашка, кхы дIахо а доалаш дIадахьа дезаш гIулакх да. Из кхетадеш хила беза беррига кулгалхой.

ЧIоагIа лоархIаме да пропагандисташ кIоарга знанеш йолаш, шоай гIулакхах дика, кхеташ хилар. Халахете, а берригa пропагандисташ иштта ба ала йиш яц.

Заседане къамаьл дир гIишлошъяра Нохч-ГIалгIай управлене керттерча инженера нов. Вороновича, КПСС Заводской райкома секретара нов. Бубнова, республика юрта боахама министра нов. Кириллова, КПСС Шелковской райкома хьалхарча секретара нов. Табацковас, КПСС Ачхой-Мартановски райкома хьалхарча секретара нов. Воронкина, иштта кхычар.

Л. АУШЕВА.

ГОРСОВЕТА VII-гIа СЕССИ

Самардийнахьа КПСС Нохч-ГIалгIай обкома политически дешара ЦIагIа Грозненски городской Совета къахьегамхой депутатий ворхIлагIа сесси хилар.

Цига дийцар «Грозне ерригаъюкъарча юкъерча образованега довлара гIулакх чакхдаккхара беча балхах». Цу хьакъехьа сессе доклад йир горисполкома председатела заместитель йолча К. И. Ивченкос, содоклад — массазарча комисса председатела Х. С. Мальсагова.

Пренешка къамаьлаш дир № 2 йолча школа - интерната директора Н. Ф. Литвинова, № 1 йолча профессионально-технически училища производственни дешара мастера И. В. Тарипова, № 52 йолча школа директор йолча Р. Дмитриенкос, № 16 йолча школа хьехархочо А. А. Новаковас, вагонни депо проводницас Т. И. Евсюковас, Грозненски экспериментально-механически завода слесара Т. П. Черняева, берий технически станце методиста В. В. Воробьева, просвещене министра М. У. Умарова, КПСС горкома секретара П. Н. Громова.

Дийцача дешаех сессе соцамаш тIаийцар.

ИСЛАМ КЪИЛБАСЕДА КАВКАЗЕ

(Йистедоалар. Доладалар № 147 йолча «Сердало» газета тIа).

Ю. АНДАЕВ,
филологически Iилмай кандидат.

Панисламисташа шоай реакционни гIулакхашта пайда ийцаб бусалба мехкий халкъаш колониализма Iазапах мукъадовла гIерташ хиларах. Цу хьехама идеологаша пайда эцаш хиннаб англиски, французски, германски империалистий Iазапа кIал лаьттача Малхбоален халкъий къаман дегаоадленах. Иштта бусалба наьха дин уйлаех а спекуляци яь цар, царех шоай политически гIулакхашта пайда а эцаш. АллахIах мел тешарий цхьатарра бокъонаш я яхаш хабар а дувцаш, мадарра аьлча, моллай, беккий, хаьний, кхыча феодалий позицеш чIоагIъе гIийртаб уж, классови вIашдухьаленаш къайлаяхьа безам хиннаб цар. Цар яьхад, деррига дунен тIарча бусалба наьха хьашташ цаIаш да, дудухьа КъорIа хьехамашка хьежжа, «бакъ ды бараштеи» «харц ды бараштеи» дийкъад цар адамаш. Цудухьа, яьхад цар, аллахIах тешарий цхьаккха тайпа классови, политически вIашдухьаленаш хила йиш яц, исламски паччахьалкхенашта шоашта чухьа хила йиш яц е революционни выступленеш а, е политически либерализм а. ХIана аьлча «бакъ ды бараштa» эшац е республика а, е конституци а, хIана аьлча цар да дунен тIарча моллагIча конституцел чул дукха а бокхагIа лоархIам болаш дола КъорIа.

Цу пропагандо цIенхаштта новкъарле яьй Малхбоален мехкашкарча къахьегамхой классови сакхетам гIаьметта оттабараи классови Iазап тIалоаттадерашта духьалара наьха къовсам дIахо дегIабараи. Цу тайппара, панисламизмо шоай уйлах тувлабаьб бусалба нах, феодалийи капиталистийи Iазапа духьала къовсам лоаттабулургбоацача боахаш байхаб уж.

Панисламизмо иштта новкъарле яьй тоIадаь дaькхача халкъий къаман сакхетам лакхбара, хIана аьлча къаман болама меттел, классови болама меттел а санна, дIаувттабаьб дин болам. Цу тайппара цо новкъарле яьй ислам доало латта ды болаш долча мехкашка къамий - кортамукъален болам дегIабара.

Халкъа духьалара, революцена духьалара панисламизма маIан вай мехка, Къилбаседа Кавказе а санна, къаьстта шаьра гучадаьннад граждански тIема шерашка, цу реакционни болама тIехьарбараш дын белгалонагIа къахьегамхой вIашагIбахен бусалба ды боацача наха лоамарой духьалбахеи гIийртача хана.

Цу хана Къилбаседа Кавказе даьрагIа вола панисламист хиннав 1917 шера мае лоаман контрреволюце вIашагIъелла хиннача «ВIашагIкхийттача лоамарой союза» керте лаьттарех цаI — Бамматов. Лоамарой дынцарча безамах пайда а эцаш, шариIатахи Iадатехи говза ког гIортолга а еш, наьха болама керте отта, из ислама байракха кIал оттабе, революцена юстарбаккха гIиртаь Бамматов. «ВIашагIкхийттача лоамарой союза» гIулакхий маIан хьахьокх, цун ЦК-ана юкъе нохчий промышленник Чермоев, вIаьхегIа вола гIумкий помещик Капланов, черсий говрий заводий да князь Коцев, халкъа паргIатон садикъа кхыбараш хинна хиларо. Шоай халкъашта духьала лоаттабаьча къовсаме султански Турцегахьара шоаш хьаллацийта гIийртаб уж. Цу гIулакха новкъостал дехаш Константинополе делегаци яхийтай «ВIашагIкхийттача лоамарой союза» ЦК-ас. Къилбаседа Кавказерча контрреволюценеи султански правительстваси юкъе бувзам лоаттабеш хиннав гIорваьннача дагестански имама вийий воI, шийи халкъа хьашташ дехкай Константинопола чулатташи хинна Саидбей Шамиль. Саидбей Шамила, Бамматова, цар тоабанца бараша лийрхIад ислама байракха кIал Къилбаседа Кавказа лоамарой вIашагIтохеи турецки Султана доалагIа хургйола паччахьалкхе укхаза хьаен.

Къилбаседа Кавказе панисламизмаца шин маьIала пропаганда яьй, лоамара хьал дараш а санна, мугIарча бусалба наьха дынцарча безамах шоай экспансионистски уйлаш кхоачашъе гIийртача турецки агентуро. Къаьстта чIоагIа оарцагIбаьнна хьийзаб, пропагандистски гIулакхех кхоачамбаьца а Iеш, политически гIулакхашта нах боабара наькъа тIа а баьнна дIаэтта султански агенташ Казимбейи Нури-пашеи.

Лоаман хьал дараши бусалба дына керте лаьттарех дукхагIбараши, эрсий капиталисташ, помещикаш, православни килизе гIулакх деш хиннарех дукхагIбараш а санна, шоай деррига герзаца духьалбаьннаб Советски Iаьдала. Ислама байракха кIал вIашагIкхийттай моттигера контрреволюци. Бусалба дин даьшта керте эттаб прогрессивни мел дола хIама гоама хинна моттигера феодалаш. Масала, 1917 шера августе Анди яхача юрта Нохчечени Дагестанеи имам ва аьнна хьакхайкаваьа Къилбаседа Кавказа эггара вIаьхегIа хинна жа деладаь помещик, дукхха эзараш жа шийи доалахьа хинна Нажмутдин Гоцинский.

Сийлахь-йоккха Октябрьски социалистически революци ма яьллиге а большевикашта духьала къовсам лоаттабара Аварен Нохчечени лоамашка кулакех, моллех, цар мукъагIа бахача баьдеча, политически кхетам кIезига болаш хиннача лоамароех дукхача эзарней отряд вIашагIтоха болабеннаб имам Гоцинскийи халкъа духьаларча гIулакхашка гIоллара цун гIончийи, хIьта иштта шейх Салтынский Узун-Хьажа а. Отряд вIашагIтохача хана КъорIа тIара анташ а кхувлаш имама дийцад, шийи байракха кIалъэттар ялсамален чура моттиг яьккхарг ва яхаш. Гоцинске мурдаша шекбувлача лоамарошта хьехам баьб, кердаваьннача имама аллахIа ше деннад Iаьдал, хIьта цо яхар ца дечо, веза хиннаволчо яхар дац, из жожагIатен Iазапе латтаргва яхаш.

Гоцинске, шейха Салтынске, цар гIончаша гучахьа кхайкадаьд шоаш султана цкьоагIонхой хилар, хIьта, нагахьа санна аллахIа цIераца дувзаш дувцачох хIама ца хилча, шоай ды бола къарлдиш боацараш кхерабаьб, кастта туркий бIу ккоачаргболаш ба яхаш. Ца деш цхьаккха бIеха хIама ца дуташ, массе тайпара гIулакхаш лакхдаьхад Советски Iаьдала духьала лоаттабеча къовсаме. Цхьабакъда дынах эггара дукхагIа пайда эцаш хиннаб къахьега лоамарой кхыча къамех болча къахьегамхоех а эггара хьалха эрсий болхлоехи ахархоехи дIахъоастабара.

Гоцинске, шейха Узун-Хьажас, кхыча лидераша кхайкадаьча мусульмански панисламистски лозунгаша, хIьта а, лоамая контрреволюцена новкъарле яьзар Советски Iаьдала духьала лоаттабеча къовсаме гуржий меньшевикашца, Деникина «добровольчески эскара» инаралашца, кхыча «кристианашца» моастагIашца, англо-французски гIончашца барта яхара.

Гуржий меньшевистски правительства доккха новкъостал а деш 1920 шера сентябре Дагестана лоамашка советски Iаьдала духьала бунт гIеттай. Из гIоттаеча керте лаьттав Н. Гоцинский, цу гIулакха Дагестане вена хиннача лакхе вай вийцача Шамила вийий воI Саидбей чIоагIа новкъостал а деш. Панисламистски уйлаш йолаш хиннача дына керте латтарийи кулачестваи гIозарех дIа а кхийтта, цу бунта кулгалдеш хиннараша 1920 шера Iай контрреволюционни бунташ хьоаяьй Веденски района цхьайолча юрташка. Цхьабакъда из бунт къахьегамхоша хьал ца а лоацаш Гоцинске дийрдIар юкъагIдисад.

Къилбаседа Кавказе граждански тIом лаьттача шерашка лоаман контрреволюцен кIайгвардейски-казакий тхьамадащеи шоайла барт баьб къахьегача халкъа духьала къовсам лоаттабара. Къаьстта ира лаьттаб къовсам вIашагIкхийттача контрреволюце цизаша, лоамарошхеи казакашхеи болча бахача наьха къамани дынн безамах пайда а эцаш, цхьайолча юрташка бахача нахага бунташ хьейтача Тийрка йисте. Шоайла вошал долча къамех бола нах вIашка а кхувхкаш уж вIаши боабайтаб имама Гоцинске, мехкдаьтта промышленника Чермоева, казакий бIун атамана Караулова. Цхьабакъда уж контрреволюционераш шоайла барта бига хиннаб Советски Iаьдалцарча, коммунизмацарча, къахьегача нахацарча гоамало. Бусалба дына керте лаьттараша шоашта мамогта новкъостал даьд кIайча инарала Деникина, кхыча дин викал из хиннавале а. Классови безам дынцарчул чIоагIагIа хиннаб. КIайгвардейски инаралаша а, шоай аргIанна, хьаллоацаш хиннед бусалба дына керте лаьттараша Советски Iаьдала духьала леладаь гIулакхаш, ислам хьаллоац шоаш яхаш, ши дукъ дувцаш хабараш а долаш.

Масала, инарала Руднева гуччахьа кхайкарал даьд Кавказа халкъашка «Ислам бахьан долаш» большевикашца къовсам болабара уж тIа а хьехаш.

Къамани классовни Iазапах мукъабахар духьа лоаттабеча къовсама къахьега нах оарцагIбоахаш хиннача большевикашцарча моастагIалах дизза хиннача цу халкъа духьаларча кхайкарало хьахьокх, бусалба наьха дынцарча безамах яь спекуляци, эрсий кIайгвардейций исламски контрреволюцена гуччахьара цхьоагIо, беррига бусалба нахах цхьа къам лоархIаш йола панисламистски идеяш.

Чоалхане хьал хиннад Тийрка йисте Граждански тIема шерашка. ЧIоагIа хиннай классови, къаман, дин вIашдухьаленаш. Дукха къамаш дахаш хиннай Къилбаседа Кавказ. Лоамарой казакий контрреволюцена керте лаьттараша дынай вIашдухьаленех пайда эцаш хиннаб шоай классови хьашташ кхочушдара, политически герз а даь дIаоттабаьб дин. Масала, имам, Узун-Хьажа, дагестански, нохчий, гIалгIай, кхыча къамий шейххи моллехи, лаьттай даьйхи капиталистехи ког гIортолга а еш, Деникина духьаларча Тийрка йистерча боламах пайда эца гIийртав, Турце гIонца Къилбаседа Кавказски «шариIата монархи» вIашагIтохар духьа. Цуяца цхьана Э. Алиев, С. Мальсагов, шейхаш А. Яндаров, А. Митаев, кхыбараш керте лаьттача моттигерча контрреволюце викалаша Бичераховен Деникинен кIайгвардейски бIуна новкъостал даьд къахьегамхой, моллагIча къамахи дынахи бале а, тоIабара.

Дына керте лаьттарий политически гIулакхаш къаьстта хьинаре хиннад кхыметтел Советски Iаьдал долча шерашка а цIенхаштта социальни низ лоархIалуш хиннача Дагестанеи Нохч-ГIалгIайченеи. Аьлча кхоачам ба, Сийлахь-йоккха Октябрьски революци яьннача хана Нохч-ГIалгIайчене 70 эзар мурд, 2675 маьждиг, 180 хьужаре хинна хилар. Дына керте лаьттараша шоай позицеш дIахийцаяц Советски Iаьдал даьннача хьалхарча шерашка а. Кхыметтел Советски Iаьдал даьнна итт шу доалаш а укхаза вар нохчийн гIалгIайи ахархоша 400 эзар совгIа сом ахча а телаш лелавеш хинна 38 шейх, 850 молла.

Дег тIара дынах тешаш хиннача лоамарошта, кхы дIахордар шоашта ца гуш хиларах, хIьта цу ленински хьехама тIера вадаро моттигашка беча болха тIа цIенхаштта тIалаташ дуллийтар.

Парте ЦК-ас цIенхаштта уйла тIайовхийтар бIаьнн шерашка дын хьехамца хьалхиннача бусалба халкъашца, сабарен терко йолаш хилалза дарг ца хилара. 1920 шера 21 феврале «Ерригача партийни комитеташкеи политотделашкеи» ше дахьийтача директивни письмо тIа РКП(б) ЦК-ас белгалдоаккхар бусалба халкъашца болх беча хана цар чIоагIа лоархIаш хинна керттера шин хIама — дынцеи къаманцеи дувзаденнараш — теркалдаза дарг ца хилар. Письмо тIа белгалдоаккхар: «Дын харц уйлаш цар чIоагIагIа а эрсий кхыча европейски болхлойи ахархойи йолчул. ХIана аьлча дегIадаккхара уж хIанз а гражданско-дезала быт айхха дына хьехамца ювзаенна хиннача ханарча стаде латт, Малхбоалехьарча халкъашта юкъе дыно дукха а йоккагIа йоза моттиг дIалоац цар вахаре, экономически дукхагIа дегIадаьхкача халкъий вахарерчул. Цо хьахьокх дин харц уйлашца лоаттабеча къовсаме чIоагIа лоралуш хила везилга. Ды духьал харцбеш а ца лоаттабеш, йоазув-дешар Iомадарца, школаш, клубаш, читальнеш хьеларца а керттерча даькъе бусалба дына керте латтарий организаци классови маIан долаш хилар, къебараш боацабелга дага долаш из хилар дIахьоккарца а из бухбоалаш царца къовсам лоаттабе безаш хилар.

Кадрай проблема сиххей чоалханеча хьалашкеи къоастае йийзай парте. Из къоастаелга

Пропагандиста долча новкъостала

бакъхийттад Советски Iаьдала чIоагIдала низ бац, цунна меттел кастта «аллахIа Iаьдал» доагIаргда яхаш баге вIашка ца юллаш кхайкадеш дийнача шейххашеи моллашеи дийцар. Нохч-ГIалгIайченера моллаши шейххаши кIайгвардейски эпсарашеи казакий атаманашеи цхьана къайлагIа тийша болх лелабе баьннаб граждански тIем тIа контрреволюци йохаьчул тIехьагIа. Къамаш Советски Iаьдала духьала хьал а хьеделш, Тийрка йисте дахача халкъашта юкъе довнаш дийхкад цар, диверсеш лелаяьй.

Цу хана бусалба дына хьалхе лелаяьрий низ йоккха экономически база шоай доалахьа хиларах, лаьтта ца Iеш (цар доалахьа хиннад дукхха дика лаьтташ, хьайбай доккхий Iулаш, айхха бувзабенна хинаб уж дын тхьамадай новкъостал цкъе нах йоалашеи лекхарашеи кулгаши когаши дийхка лоаттабаьча лоаман кулакашца), иштта духовни вахаре керттера позицеш лийца, обществана юкъе дийшарех, бера хана деиз дын фанатизма уйланца хьалкхебаьча баьдечен тоIабаь боахачеи наха гаргга тоъал йоккха авторитет йолаш хинна хиларах а лаьттаб. Из бахьан долаш Iаьдала моттигерча органашкара кулгалду гIулакхаш хьалувца гIийртаб уж революци яьнначул тIехьагIа.

1920 шера 17 октябре Терски областа халкъий съезде РСФСР-а юкъе а йолаш хьакхайкаяьй Горски АССР. Дына керте лаьттараша халкъий вахаре малагIа дакъа лаьцад хара белгалдаккха доагIа Нохчашкахьара яхача делегацена юкъе дукхагIбараш дына керте лаьттараш хинна хилар: 43 саг хиннав уж цига. Моллаши шейххаши, шоай влиянехи шоаш дукхагIа хиларахи пайда а эцаш, Советски Iаьдала органашка чуйийлхача кулакашца (иштта аллахIа лаьмкара новкъостал а хинна) цхьана къечар социальни болам кегабе, харцахьарча хьоарсам чу лостабе, къахьегача лоамарошта шоаш тIалоаттаду доал карара ца далийта, Советски Iаьдала моттигерча органий болх бохабе гIертар.

Цу хьалашка къаьстта а халагIа хилар партийни советски органаша Къилбаседа Кавказе беш бола болх. Парте Централии Комитето, Советски правительства, Къилбаседа Кавказерча событешта чIоагIа уйла тIайохийташ хиннача В. И. Ленина ше административни органаштеи моттигерча кадраштеи хьийхад политически, боахама, идеологически проблемаш къоастаеча хана сабарца хулга, дIадийхад бусалба наха юкъе беш бола болх чоалханеи шийи башхалонаш йолаши хилар теркалделга. В. И. Ленина тIагIортталаь дIадийхад «Бусалба нахаца чIоагIа терко еш Iимерзеи хулга». Из цхьаккха дича а дапза дарздолаш дацар, дукхха а халагIа хиннад къахьегамхоех магахьа саг йоазув-дешар ховш ца хинна хиларах. Масала, переписо хьахьекхачох, 1920 шера нохчашта юкъе йоазув-дешар ховраш 0,8 процент, цу даькъе кхалнах — 0,1 процент мара хиннабац; гIалгIашта юкъе — 3 процент, цу даькъе кхалнах — 0,3 процент. Къоаршоехи черкесехи йоазув-дешар ховш бола нах 4 процентал дукхагIа хиннабац. Цу тIа а цу статистика юкъедоагIа дукхача даькъе формальни маIан долаш хинна Iарбий меттала дешар а, хIана аьлча йоазув-дешар ховрг лоархIаш хиннай хьужаре йисте а яьккха КъорIа Iодеша ховр, ше Iодийшар бокъонца фуд цунна хайнадеце а.

Бахача наха сихха йоазув-дешар Iомаде дезар, цар юкъара культура айе езар. Цу даькъе Iалаьмате боккха болх чакхбаьккхар партеи Советски паччахьалкхенои, дерригдунен-исторически лоархIамера декхар тIехдика кхоачаш а даь. Iалаьмате лоацача ханашка хьадаьд Къилбаседа Кавказе йоазув-дешар, бахача наха йоазув-дешар Iомалаьд, къаьмий литература хьадаьд, моттигерча къамий викалех хьалхеяьй партийни, советски болхлой кадраш, халкъа боахамеи культуран специалисташ.

ХIанз Къилбаседа Кавказе я гарггарча городашкареи юрташкареи меттел, вай сийлахь-боккхача мехка массе миIнигера а итташ эзараш студенташ деша багIаш йола йоккхий вузовски центраш. Институташкеи университеташкеи болх беш ба Iилмай кандидатийи докторийи степенаш йолаш бола лакха квалифицированни специалисташ. Дунен Iилманна юкъе цIенхаштта дакъа лоацаш дола цар балхаш вай мехкарча меттел, доарол дехьарча а Iилмахошта довзаш да. Гаьнна эрий аренашка е лакхача лоамашка хьулаенна йоахкача кагийча юртилгашка а хьалъяьй хIанз клубаши культура цIеноши, школаш, библиотекаш; бIаьш яаду цига газеташи журналаши.

Хьаэцаргъя вай, масала, лакхе дийцача тайпара, 1920 шера яьча переписагIа моттигерча нахах йоазув - дешар ховраш 4 процентал тIех боацаш, хIаьта кхалнах царел а кIезигагIа болаш хинна Къоаршой - Черкесе. Орден лелаеча, Ставропольски крайна чуйодача Къоаршой - Черкесий автономни областе хIанз къахьегаш ва Iилмай виъ доктори ткъаь итт совгIа кандидати, царех дукхха бараш — моттигерча къамех бола викалаш. Алхха Хабез яхача цкьан черкесий юртара ваьннав Iилмай пхи кандидат. ХIанз областе я йиъ факультет чуйола педагогически институт, пхи техникум, экономика, исторе, метта, литература Iилма-тохкама институт, хIара районе итташ общеобразовательни школаш я. Арадувл пхи газет, цавен дуъ моттигерча бахача наьха меттала. Черкесске хIара шера кепаеттай арайоах моттигерча авторий бIаь совгIа произведени, областерча халкъий меттала радиопередачаш ю, областной театре моттигерча драматургий спектаклаш уттаю. Йоккхий культурни центраш, вузашеи Iилман учрежденешеи чугулъенна моттигаш а хинна дIаэттай Грозный, Орджоникидзе, Нальчик, Махачкала. Масала, Грозненски мехкдаьтта институт вай мехка дикагIйола лакха квалифицированни инженераш - мехкдаьттахой кийчбу цхьоале а хинна дIаэттай. Цо кхебаьраша къахьег вай мехка шеррача аренашка гIолла яржа латтача мехкдаьтта промыслашка меттел, доазол дехьарча мехкашка а. Университетски городаш а хинна хьалъэттай Махачкала, Нальчик, Грозный. ХIаьта мел сихеи тоаденнеи дегIаденад литературеи искусствои! Поэзи езарех малаэ аварца Гамзатов Расула а балкхарочун Кулиев Кайсына а стихаш ца йовзаш, халхараш дезарех мала вусаргва Нохч - ГIалгIайчен виIа Эсамбаев Махьмуда тоам болча халкхаро цец ца воаккхаш!

Уж деррига хIамаш — тIема шерашкеи хьинаре маьрша къахьегача шерашкеи бирсача тохкамех чакхъяьнна ленински къамий политика хьаькъале хилар дог теша а деш хьахьоккхаш дола масалаш да. Кхоачаш хиннад В. И. Ленина Iилманга гIолла хьалхагIе а гуш хиннар. 1922 шера Кавказа коммунисташка ше дайтача письмо тIа цо хьаьаннад Кавказа халкъий айхха цхьоагIонон вежарашха долча доттагIалон «...буржуази йолча хана бIарга ца яйна тайпеи буржуазни строе хулалургйоацеи къамий машара образец хьаергйолгах» ше дог тийша хилар.

Цхьабакъда из долла хIама халеи тIагIерттан къовсам лоаттабеш, хьинареи хьалхашка латта декхар кхоачашдара тIабийрзаи къахьегаш даьда. Халкъаш бIаьш шерашка тIехьадиса хилар дIадаккха дийзар реакционни элементаша, къаьстта а лоамарошта юкъе, советски образовани йоаржаяра шоай махулла новкъарле еш хиннача дына керте лаьттараша яьча дорхача духьаленна духьала лоаттабаьча къовсаме. Эггара реакционнегIа болча дына керте лаьттарий викалаша советски школанеи советски просвещене системанеи духьала агитаци лелаяь ца Iеш, кIийленна а хувшаш довнаш а дора школай, къаьстта а юрташкарча кулгалхошта духьала, школашкара хIамаш йохайора, хьехархошта кхерам тIатувсар.

Советски Iаьдал латтача шерашка вай республике берригача мехка а санна дикка тийлад дын овлаш. Ислама хьехама тIера баьннаб дукха нах. Дунен тIа эггара чIоагIагIа йолча атеистически общества цхьа дакъа да Нохч - ГIалгIайче. Таханарча дийнахьа болх беш цхьаь цаI маьждиг дац республике. Цхьабакъда цхьаккха дича а теркал ца деш дита йиш йолаш дац, республике бахача нахах тоъал доккха дакъа хIанз а бусалба дын мукъагIдаха хилар. Цу хьакъехьа кхетадергдолаши мадаррен дийцар 1973 шера март бетта хиннача КПСС Нохч - ГIалгIай обкома X пленуме. Пленумо баьча сонам тIа а цига дакъа лаьцараша даьча къамаьлашка а мадарра хьагучадаьккхад ды кхайкабераше, мурдий тхьамадаша леладеча гIулакхий маIан.

Ховш мадарра, Нохч - ГIалгIайчене кIоарга исторически овлаш доахкац ислам беце а, цун идеологи чIоагIъдра боккха аьттув баьккхаб мюридизмо реакционни влияни а еш имам Шамила нохчий юкъеэзача Кавказски тIемо. XIX бIаьшерие моттигерча дына керте латтарий хIама чIоагIденнад, хьужаренаш Iояхкар, дийша баьнна моллаш хилар, и. кх. дI. Мюридизмо дикка чIоагIбаьб ислам Нохч - ГIалгIайчене. Цул совгIа, Нохч - ГIалгIайчене гулъеннай бусалба нах зерате ухал дукха «еза моттигаш». Веденски районе да зикризм вIашагIъеллача Кунта-Хьажий наьна каш. Цу каш тIа зерате ух Нохч - ГIалгIайченера, Дагестанера, ХIирашкахьара, кхыметтел ГуржегIара а (Ахметски районе баха нах) дынах тешараш. «Еза моттигаш» я кхыча районашка а. Дукхха нах цу моттигашка, дын Iамалаш а еш, зерате ахаро зерате ухарий шоай дынах йола уйлаш чIоагIъяь ца Iеш, бусалба наьха «авторитеташа» цунах пайда а эц ислама хIама хьалъайдара аьттув бола дикка торо хиларах тарра.

Нохч - ГIалгIайчене дынах юхедисараш леладеш хилара белгало я укхаза къамани дыни гIулакхаш айхха шоайла дувзалуш хилар. Къамий обычеши традицеши ислама бу хьехами цхьатара да ала гIертилга — моттигерча мурдий тхьамадай гIулакхий башхалонех цаI я. Атеист волча нохчочуга е гIалгIачуга каст-каста даттар ду: «Дына духьалара пропаганда еш хIанаа хьо, хьо нохчо вац, е гIалгIа вац?». Дынах тешача дукхачарна хетачох, нохч - гIалгIайх ваьнна хилча, ды болаш хила везаш ва саг, из а цхьа моллагIа бола ды а боацаш — ислам.

Нохчо е гIалгIа далла духьала хила йиш яц, йоах цар, шоашта хетачох бокъонца кIоаргга дог тийца а болаш. Из чIоагIа чоалхане, теркалде дезаш, бухсоцаача кхаьчача нохчочуни гIалгIачуни националистически уйлаш чIоагIъяра, даьлах ваьнначоа «общественни» низ духьалбаккхара, из ловргвоацаш дола хала хьал цуна гонахьа оттадара тIадерзадаь гIулакх да. Дына керте лаьттарех юхебисараша, хьисап доацаш дына тIехьбаьнна леларашa цу гIожача шантажа метод лелаю шоай хIара денарча гIулакхий практике, «Iаьса аьшнар» юхаваккха, соцаве яхаш нах ухийт кIезига хинна а е дукха хинна а чIоагIа атеист волчун даьшкахоэшошкеи гаргарча нахагеи. Бе а дац, из — хьехархо яле а, лор е инженер вале а. Цу гIулакха къаьстта чIоагIа оарцагIбаьнна хьувэ ГIалгIашкахьа Белхароев БатIал - Хьажий, Нохчашкахьа Овторай-Юртара Бамат - Гири - Хьажийи Митаев Iаьлийи, Чин - Мирзий а дукха ха йоацаш веннача ше шийх шейх ваьча Вис-Хьажий а мурдаш.

Ды лелабераша дукха болх бу дийша боаца, сакхетам боаца нах тувлабара. Гонахьарчарна хьех цар, дунен тIара вахар хинна мара дац, къематден чура дика вахар Iалашде гIерта деза, хIаьта цу гIулакха дика бусалба саг хилча кхоачам ба, яхаш. Бакъ ца дича далац, цу тайпарча методий цхьадолча даькъе аьттув боалаш хилар. ХIара интеллигент вац, дагахьа дынах хаьда ше вале а, шийна хетар гуччахьа дIаоалаш. ХIаьта царех кIаьдагIа бараша атеистически болх вIалла бе а тигац, ды лелабераша чуреи тIереи ба, атеистически пропагандеи материалистически уйлаштеи цар ю критика мога а еш багIаш хул.

ХIана а моттигаш нийслу, деша ха йолаш бола кхувш боагIараш мурдаша шоай тоабана юкъеккхувлаш, къайлагIа царна КъорIаш хьеха гIерт. Дезалашта юкъера саг яра - яхара гIулакхаш шоай махулла шоашка эца гIерт уж, шариIата IаьдалагIа леладу саг йоалаелгеи ютилгеи, мехкарий дешарах боах. кхалнаха общественна пайдана къахьегара новкъарле ю, и. кх. дI.

КПСС XXIV-гIа съезди парте Нохч-ГIалгIай обкома X-гIа пленуми хинначул тIехьагIа кIезига хIамаш даьдац къахьегамхой общественни сакхетам лакхбара, цар политически къахьегамеи хьинар айдара; къахьегамхошта советски патриотизма, пролетарски интернационализма уйланца, национализма, шовинизма, шийлар мара къам ца лоархIаш долча гIулакхашца машар хургбоацача, кхыча къамийи народностийи кIоаргга сий дергдолча уйланца кхетам балара.

Укх тIеххьарча хана цхьадола гIулакхаш чакхдаьхад республике атеистически кхетам балара бу болх чIоагIбара.

Цунна цхьана белгалдаккха доагIа, дына керте латтараца, хьалхагIа а санна, республике бахача нахах тоъал доккхача даькъа шоай Iоаткъам тIалоаттабеши къахьегамхошта, къаьстта а кагирхошта коммунистически кхетам балара гIулакха цIенхаштта эзе деши хилар. Уж говзагIа лела баьннаб, хIанзарча хьалашца тарбала а гIерташ.

Мурдий тхьамадаш, дин культех дола законодательство кхоачашдара тIахьожам чIоагIагIа лоаттабе баьннилга хо а луш, шоай болх кIезиг-дукха къайлабихьа лелабе болабеннаб, кагий тоабилгаш а еш бекъалу, массе тайпара бахьанаш лех цар дин Iамалаш чакхъяхара. Цу тайпара моттигаш я, Нижай - Юртовски, Сунженски, Грозненски, Старопромысловски районашка.

Къахьега, салаIа, деша, дегIаенача социалистически обществерча сага кхетам массе оагIорахьара лакхбара эггара дикагIа аьттув болаш дола хьалаш вIаштIехьдаьхад Коммунистически партеи Советски паччахьалкхено къахьегамхошта. КПСС кулгалца вай мехка коммунизм хьалъеш доалл советски халкъ, цудухьа хIара сакхетамеча сага, коммунист, комсомолец е парте воацар из вале а, декхар да дынах юхедисарашта духьала, вай дIахьалхашкахьа дахара новкъарле еш мел долча хIамашта духьала хьинаре къовсам лоаттабар.

РАЙОНИЙ (ГОРОДСКОЙ) ХАЛКЪА СУДИЙ ХАЛКЪА ЗАСЕДАТЕЛАШ ХАРЖАР

Социалистически правопорядок лорабра тIаерзаьльча, Советски паччахьалкхено чакхдоахача гIулакхий формаех цаI я СССР-ера правосуди.

Социалистически правосуде органаш я шоай дерригача гIулакхашца гражданашта Даьхеняен коммунизма гIулакхаи мутIахьа хургболча, советски законаш нийсеи лорзагIа ца доалийташи кхоачашдергдолча, социалистически доалахье хьурмат деш лелвергйолча, къахьегама дисциплина кхоачашъергйолча, паччахьалкхени общественни лекхар цIена кхоачашдергдолча, гражданий бокъонаш, сий, дика гIулакхаш, социалистически общежите правилаш лоархIаргйолча уйланца кхетам луш йола советски судаш.

Советски судий система, ерригача советски паччахьалкхен аппарат а санна, леррагIа чакхйоахача социалистически демократизма принципаш тIара хьалъеш, гIулакх леладеши я.

Советски судоустройства лоархIаме принцип я СССР-ера ерригача судаш лохера деиз лакхе кхаччалца хоржаш хилара принцип.

Советски судий система керттера дакъа да районни (городской) халкъа суд.

РСФСР Конституцега, РСФСР судоустройствах долча Законага хьежжа районни (городской) халкъа судий халкъа судахой района, города гражданаша пхе шера хорж массане юкъарча, цхьатарарча, нийсача бокъонагIа къайлагIа кхаж а тоссаш.

Йизза бокъонаш а йолаш халкъа судий членаш бола районни (городской) халкъа судий заседателаш болхлой, гIулакхерча наьха, колхозхой юкъарча собранешка шин шера хорж уж балха болча е бахача моттигашка, военни гIулакхаш тIа бараш — эскара доакъошка гуччахьа голосовани а еш.

РСФСР районни (городской) халкъа судий халкъа заседателий полномочеш чакхъяларца дувзаденна РСФСР районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш хоржаш 1975 шера январе-феврале хоржамаш де оттадеш дола Указ арадаьккхад РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо 1974 шера 21 ноябре.

Цу Указаген судоустройствах долча законодательстваген хьежжа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо 1974 шера 29 ноябре Указ арадаьккхад Нохч-ГIалгIай АССР-е гIолла районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш хоржа ханаш 1975 шера 15 январера 15 февралe кхаччалца оттаеш.

Хоржамашка харжа боагIаш болча районни (городской) халкъа судий халкъа заседателий дукхал белгалъеш бола еццам тIаийщаб Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо 1974 шера 29 ноябре. 2775 халкъа заседатель хоржаргва республике. ХIара районерча халкъа судахой дукхалга хьежжа 75-негара 300-нега кхаччалца халкъа заседателаш хоржаргба.

Районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш харжар — боккхача лоархIамера паччахьалкхен гIулакх да. Халкъа заседателаш харжара дешашка а хьежа, КПСС обкома бюроси Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумои КПСС райкомаш, горкомаш, къахьегамхой депутатий районнии городскойи Советий исполкомаш декхарийла яьй республике социалистически законности правопорядоки дIахо чIоагIъяра белгало а йолаш, бокъонца «РСФСР районни (городской) судаш харжара хьакъехьарча Положенега» хьежжа районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш харжара хоржамаш де.

Массе метте халкъа судахошеи халкъа заседателашеи отчеташ телга вIаштIехьдаккха, суда органий балхах лаьца къахьегамхоша яь ерригa критически замечанеш, социалистически законность чIоагIъяраи судий гIулакхаш тоадараи тIаерзаяь цар тайина предложенеш теркалъеи чакхъяхеи еза КПСС райкомаша, горкомаша, горрайисполкомаша.

Вай мехка правосуди лелаелга халкъо тийша а тийша тIадилла болча нахегара хьадехаш лоархIаме цхьа хIама да: даккха хIама доацаш бола нах хила беза судахойи халкъа заседателаши. Кхыча наха суд еш вола моллагIа саг, цу гIулакха формальни хинна ца Iеш, моральни а бокъо йолаш хила веза. КПСС обкомои Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумои партийни комитеташтеи советски органаштеи хьалхашка декхар оттадаьд — общественни вахаре хьинаре дакъа лоацаш а шоай хьокхамеча гIулакхашцеи Даьхенна цIена гIулакх дарцеи халкъа тешам бенна а дикагIбола производственникаш, вай социалистически паччахьалкхен законаш нийсеи лоарзагIа ца доахаши кхоачашдулургдолаш бола нах хьакъоастабелгеи халкъа заседателалла харжа къахьегамхошта могабелгеи, зуламашца къовсам лоаттабара судо беш бола болх тIехдика вIаштIехьбоаккхалга Iалашде.

Халкъа заседателаш харжара хетаяь собранеш дика кийчъеза промышленни предприятеи, колхозий, совхозий, организацей, учрежденей коллективашка а хIаьта иштта харжерхой бахкача моттиге а, Iалашде деза уж хоржача дакъа лоацаш республикера берригa харжархой хулга.

Халкъа заседателаш харжар санна йолча, лоархIамеча политически кампане толам балга чакхбоаккхача массово - политически балха боарамга хьежжа хургда. Партийни, профсоюзни, комсомольски организацей, культурно - просветительни учрежденей болхлой декхар да болх беча моттиге санна, иштта бахача моттиге а къахьегамхошта юкъе беш бола массово - политически болх чIоагIбар. Вай Коммунистически партеи Советски правительстваи чуреи арахьареи политика къахьегамхошта шерра дIайовзийта, 1975 шера — ийслагIа пятилетка чакхйоалача шера халкъбоахама планаш кхоачашъяра уж оарцагIбаха беза агитатораша, лектораша, докладчикаша.

Социалистически законность дIахо чIоагIъяра, гражданий бокъонаши хьашташи лорадара партеи правительстваи чакхйоахача мероприятеш елга шерра пропаганда елга, хIара граждани шин паччахьалкхен законаш кхоачашде, толаме къахьегеи къахьегама дисциплина лелае, социалистически общежите правилаш лархIа, социалистически доалахье лораеи чIоагIъеи декхарийла веш долча советски законодательствана, СССР Конституци дIадехараштa пропаганда елга Iалашде деза; къахьегамхошта дIадовзийта деза зуламаши общественни порядок телхаелгеи овлангара деиз цIендаи дIадахара хьакъехьа Коммунистически партеи Советски правительстваи хьалхашка оттадаь декхараш.

Г. СКЛОКИН,
Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь.

УЙЛА ЦАI ЙОЛАШ

ХIара денна шерлуш йоагIа «Грознефть» мехкдаьттеи газеи йоахача управлене цехашта, бригадашта, участкашта юкъера социалистически яхь.

Укх шера кхоалагIча квартале даьхача толамех республика кхыча предприятешца цхьана республикански сийлен Доска тIа дIаяздаь я «Горскнефть» управлени а.

«Горскнефть» НГДУ мехкдаьтта даккхара керттерча звенох я коммуниста, къаьнагIча мехкдаьттахоех волча Милодоров Виктор Тихоновича кулгалдеш йола № 1 йола районни инженерно - технологически служба.

Дукххача шерашка Iоаьча опытах пайда эцаш, вIаши эшшача хана новкъостал деш мехкдаьттахой хиларах дика толамаш доахалу царна. Коммунистически къахьегама коллектив яха сийлен цIи лелаеча коллективе «ЦаI массанена тIехьа, массавар цхьаннена тIехьа» аха принцип закон хинна дIаэттай.

Укх шера кхоалагIча квартале 100,4 процент кхоачашъяьй мехкдаьтта даккхара план, 100,7 процент — мехкдаьтта тIоанашка хий чуахийтара план. Планал совгIа итташ тоннаш Iаьржа дошув даьккхад.

Коллективо сийдеш а лоархIаш а ба мехкдаьттахой партгорг Чурилов Алексей Павлович, Iальчак Петр Эмануилович. Массехк шера № 1, № 2 йолча скважиний группашта кулгалдеш хьабоагIа уж. Цар кулгалдеш йолча коллективаша мехкдаьтта доаккхача массаза а тIехдика толамаш доах.

«Горскнефть» НГДУ дика йовзаш я операторий Зирченко Петр Прокофьевича, Шуваев Иван Тимофеевича, Рыбалко Раиса Георгиевнай, машинисткай Медянникова Мария Степановнай цIераш.

М. ХУМАДОВ.

СТАВРОПОЛЬСКИ КРАЙ. Хьалъяь яьнай Доккхача Ставропольски канала шоллагIа агIа, пятилетка директивни гIишло. Канала хьалхара агIа 159 километр дIаьха я. Усть - Джегутинская яхача станица юхе техача, 30 метр лакха йолча сунте сопадаьд Кубана сиха болар. Кердача хьоарсам чу гIолла дахар хий. Магистрала 67-километрови керда дакъа 485-километр дIаьха долча канала эггара чоалхане дакъа да. Чхаьашта юкъе гIолла чакхвалар духьа кхоъ тоннель яккха, шинъ километр дIаьха дюкер хьалъе, гонахьа йост тIахьарца йийзар. ГидрогIишлошъераша толамца кхоачашдир хьалхашка лаьтта декхар. Цар участок эксплуатаце дIаелар йиллача ханал 14 бутт хьалха.

Российски Федераце йоккхагIа йолча ирригационни системо хица юзаргья докъаденнача лаьттай 3 миллион совгIа гектар. Нах бахача бIаьш пункташкеи промышленни объекташкеи кхоачаргда теза хий.

СУРТА ТIА: Доккхача Ставропольски канала керттера сооружени.

К. ТАРУСОВА сурт.
ТАСС фотохроника.

КЪАХЬЕГАМА СОВГIАТ

Вай республика къахьегамхой традици а хинна дIаэттад хIара цIейна дика къахьегама совгIаташ кийчдара социалистически яхь йоаржаелга

Конституце Денна къахьегама коталонашца накъзбахара социалистически яхь яьржар «Индпошив» яхача Грозненски фабрика коллективана юкъе а. ХIамаш тегараша бIубенна деллир 5 декабра цIей.

29 ноябре кхоачашйир коллективо продукци кийчъяреи цунна реализаци яреи укх шера цхьайтта бетта план. Плана кхы тIа 60 эзар сом мах бола хоза барзкъаш тийгар.

Дукха я фабрика коллективе тегача хIамай дикал лакха а йолаш производственни заданеш дукха тIеххоачашъярца белгалъяьнна ательеш. Царех я аьнна цIи яккха мегаргьярех я 3 ноябре укх шера план кхоачашъяь Дошукаев Мувса Хусейновича кулгалду № 1 йолча ательеи, укх шера цхьайтта бетта план 15-ча ноябре кхоачашъяь Коваленко Нина Ивановнас кулгалду № 5 йолча ательеи коллективаш.

«Индпошив» фабрика коллектив бIубенна я укх шера задании тIаийца социалистически декхараши ханал хьалха кхоачашде.

С. БЕРДОЕВ.

МИШТА КХОАЧАШДУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ ДЕКХАРАШ

ШОАЙ ДЕША ДАЬЙ

Доккхий социалистически декхараш тIаийцадар нйслагIча пятилетка диълагIча, къолстамбеча шера «Сунжанефть» НГДУ мехкдаьттахоша. Уж толамца кхоачашдара яхье баьннача болхлоша, бригадаша, участкаша, цехаша ер шу доладелча дениз бизза пайда нйбу шоай чурна торонех.

ТIаийцача социалистически декхарех планал совгIа лакхха дезаш дар 3800 тонн «Iаьржа дошув», 10,7 миллион кубически метр газ, хIаьта къахьегама овсарле лакхъе езаш яр 4 процент, кхое лаьрхIар 530 эзар киловатт-сахьат электроэнерги, рационализаторски предложенеш производствана юкъеяхьарах паччахьалкхенна бе безаш хиниа пайда 22 эзар сом дар. Цу гIулакха тIаерзаяь чакхъяьхар дукха мероприятеш. Капитальни ремонт яьй дуккхача скважинашта, «Iаьржа дошув» дукхагIа даккхара мехкдаьтта тIоанашта искусственни низ тIалоаттабаьб.

Мишта кхоачашду мехкдаьттахоша тIаийца социалистически декхараш? Цхьайтта бетта план тIехкхоачаш а яь планагIа лаьрхIачул совгIа даьккхад 4300 тонн мехкдаьтген 17 миллион кубически метр гази. Къахьегама овсарле лакхъяра задани 7,4 процент тIехкхоачашъяьй. Укх шера кхояьй 777 эзар киловатт - сахьат электроэнерги. Рационализаторски предложенеш производствана юкъеяхьарах паччахьалкхенна бай пайда 92,2 эзар сом да, из хул тIаийцача социалистически декхарех лаьрхIачул лиазза дукхагIа.

Уж толамаш даха вIаштIехьдаьннад цхьа барт а болаш хьинар айдена тха управлене ерригача звеньяша къахьегарах. ХIаьта керттердар ла бригадашта, участкашта, болхлошта юкъе шерра яхь йоаржаяр. Шоашта юкъе яхь лелаярал совгIа тха мехкдаьттахоша социалистически яхь лелаю «Грознефть» объединене кхыча коллективашца.

«Сунжанефть» НГДУ цхьоалагIча районни инженерно-технологически служба коллективо социалистически яхь лелаю тха управленерча РИТС-2 коллективаца, «Горскнефть» НГДУ шоллагIча районни инженерно-технологически служба мехкдаьттахошца. ХIаьта скважинашта капитальни ремонт еча цеха коллективо социалистически яхь лелаю «Ставропольнефтегаз» НГДУ капитальнии лаьттац кIален ремонт еча цеха ремонтникашца.

Тха РИТС-1 мехкдаьттахоша толамца кхоачашдеш да «Iаьржа дошув» даккхара ер шу доладелча хана тIаийца социалистически декхараш. хIаьта мехкдаьттац хьайоагIа газ яккхара тIаийца хинна социалистически декхараш 140,8 процент кхоачашдаьд. Дуккхьад итт бетта цо планал совгIа яьккхай 3,7 миллион кубически метр газ. Уж толамаш даха вIаштIехьдаьннад къаьнача фонда скважинашкара доаккхаш дола «Iаьржа дошуви» гази дукхагIа хилийтара мехкдаьттен гази йоахача операторашa дукха мероприятеш чакхъяхарах. Укхаз юкъедоаладаьд производствана пайда луш дола кердадар. Масала, цхьан хана а иштта къаьст-къаьста а мехкдаьтта доах № 42 йолча скважина цин тIоанашкара. Кастkаста кислотин обработкаш ю скважинашта, цо торо хулийт мехкдаьттен газа дукхагIа хилийта. Цу РИТС-е хьинаре къахьегарца белгалбаьнна ба мехкдаьтта доаха оператораш И. С. Адамович, С. Г. Шняров, И. Д. Никитенко, И. С. Скрипниченко, Г. С. Серобабина, А. С. Зубова, кхыбараш.

Цу служба коллективо экспериментальни балхаш ду Карабулак - Ачалуки яхача мехкдаьтта доаллача моттигера цIендаь «Iаьржа дошув» хьадаккхара. Цу даькъе болх бе йолайолийташ я «газови шапка» яхача районера скважинаш. Тха рационализатораша В. Г. Кузьмина, Д. Г. Коршакова еннача рационализаторски предложенех кийчъяьча вахреви смеситела новкъосталца доаккх цига мехкдаьтта. Цу предложене боккха пайда лу паччахьалкхенна. Лохбеннаб мехкдаьттен гази яккхарга дIабода мах, дикка дукхагIа да доаккхаш дола «Iаьржа дошуви» гази. Уж санна рационализаторски балха тIа хьинаре лакъа доалаш дукха мехкдаьттахой ба Царех ва оператор Глебов Василий Сидорович. Цо воккхагIволча технологаца Лотников Николай Павловичаца еннача предложенех № 26 йолча скважинера мехкдаьтта № 17 йолча групповой установке дIаухийтаргдолаш гIулакх дир. Цу предложене шера паччахьалкхенна беш бола пайда 6250 сом да. Иштта паччахьалкхенна 1931 сом пайда беш йола рационализаторски предложени кийч а яь производствана юкъеяхьар оператора Могильный Михаил Егоровичен газоэлектросварщикка Гладков Василий Абрамовичен.

Электрически энерги кхоярах Нохч-ГIалгIайчен предприятешта юкъе призови моттиг яьккхай тха предприяте коллективо. Иштта тхона еннай ахчан преми а.

С. БЫКАДОРОВ.
«Сунжанефть» НГДУ керттера экономист.

Лакха овсарле йолаш дика къахьегарах Юбилейни медаль, «Знак Почета» яха орден луш, дуккхача сийлен грамоташца белгалбаьккхаб Гикало цIерагIча опытно-производственни боахама хьажкIаш лелаеча звеньевойя коммуниста А. Е. Жукова къахьегам.

Пятилетка диълагIча, къоастамбеча шера цун звенос шелелаеча 205 гектарах хIаране тIара 34 центнер фуалъяьха хьажкIаш яьхар план 28 центнер йолча.

ХIанз хьатIадоагIача шера кхы а лакхагIа хьувкъам кхебара лард йоллаш ба изи цув новкъостийи.

В. ИВАНОВА сурт.

ЧУДУИЙТАШ ХИЙ ДИЛЛАР— ДИКАЧА ХЬУВКЪАМА ЛАРД

Юрта боахама культурай хьувкъам алсамбаккха йиш хулийтача резервах керттера яраш я лаьтта леладара агротехника бокъонаш нийсса кхоачашъяр, удобренех нийсса пайда эцар, хий диллар.

Нийса хий дилларо торо хулийт гектара тIара чуэца хьувкъам дикка алсамбаккха, къаьстта йокъал увттача районашка.

Вай республике дIадувча ялатех керттера дар гурахьа дув кIа да. Нохч-ГIалгIайчене 30 процент оахаш дола лаьтта дIалоац цо

Хьалхxе баьча лоархIамо хьахьекхад хий дуллача кхашкара республике укх шера хIара гектара тIара 21,9 центнер кIа чуийца хилар. ДIадахача шера хIара гектара тIара чуийца хиначул 2,4 центнер кIезигагIа да из.

Цунца цхьаьна вай республикерча цхьадолча боахамашка къаьст-къаьстача участкашкара кIина дика хьувкъам чубенаб укх шера. Иштта Ачхой-Мартановски района «Новосельский» совхозе 34 гектарах хIаране тIара 43,5 центнер, «Ингушский» совхозе 90 гектарах хIаране тIара 40 центнер, Гудермесски района «Дружба» колхозе 110 гектарах хIаране тIара 37,3 центнер кIа чуэца карагIдаьннад.

ЙоагIа йоакхо йир лакхе цIераш яьхача колхозеи совхозашкеи цу участкашка чудуийташ а вегетацонни а хьсапе хий диллара, минеральни удобренешца лаьтта хьаьндара. Цу гIулакхо боккха толам а баккхийтар!

ТIадоагIа шу, нйслагIча пятилетка тIеххьара шу да, Паччахьалкхенга ялат дохкара пле шера плая кхоачашъяра укх шера даьккхачул дукхагIа ялат даккха леза юртбоахама къахьегамхоша тIадоагIача шера. Из гIулакх толамца кхоачашдара лоархIаме да кхашка чудуийташ хий диллар.

Укх шерара гуйре екъа лаьттар. Из бахьан долаш хила езачул 60 процент лохъелар лаьттацара тIоадал. Из кхоачамбоацар нийсденна доллаше а тIехьаялийтар вай республике чудуийташ хий дилла йиш хулийташ хиича дикагIа йола ханаш.

Иштта, 10 ноябрь тIакхоачаш 96 процент мара кхоачашъяизар чудуийташ хий диллара планаш, хIаьта гурахьа диллача плата хий диллара план — 85 процент.

Дика вIаштIехьдаьккха чакхдоах чудуийташ хий диллара балхаш Ачхой - Мартановски, Гудермесски, Урус-Мартановски, Шелковской районашкарча колхозашкеи совхозашкеи. Уж балхаш дара планаш дикка тIехкхоачашъяьй цу районашка.

Цунца цхьана йоагIа йоакхояц хица лаьтта дузадара Сунженски, Грозненски, Наурски, Надтеречни районашкара боахамашка. Чудуийташ хий диллара планаш кхоачашъе хIанз а гаьна ба Грозненски района «Советская Россия» яхача колхоза, Сунженски района XX партсъезда, XIX партсъезда, Ленина цIерагIча колхозий кхаш леладераш. Из кхоачамбоацар лоаццача хана юстарлачкха хьажа беза цу боккамий кулгалхой.

Н. УЛЬЧЕНКО.
мелиорацен хий боахамен министерства хих пайда эцара отдела начальник.

РСФСР-е БАХАШ БОЛЧА ДУКХА БЕРАШ ДОЛЧА НОАНОШТА «МАТЬ-ГЕРОИНЯ» ЯХА СИЙЛЕН ЦIИ ЯЛАРАХ ДОЛА СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

«Мать-героиня» яха орден СССР Лакхехьарча Совета Президиума грамотей дIа а луш «Мать-героиня» яха сийлен цIи лойла яхи кхы дукхагIен берда а даь хьалкхедаьча ноаношта:

Нохч-ГIалгIай АССР гIолла

Арсабекова Залпайна — Ачхой-Мартановски района Ачхой-Мартанера цIен нанна.

Атамова Идриса Гульзама — Урус-Мартана района Шалажерча цIен нанна.

Аушева Эске Розайна — Сунженски района Мужечарча цIен нанна.

Аушева Ахьмада. Фатимайна — город Грозерча цIен нанна.

Бексултанова Юнуса Яхийна — Грозненски района Алхан-Калерча цIен нанна.

Бибулатова Зинайна — Ачхой-Мартановски района Валерга тIарча цIен нанна.

Вышегурова Iумарий Дикена — болхлочоа, Сунженски район.

Гайтиева Еризата — Грозненски района Победински юртарча цIен нанна.

Дудургова Исраила Тамарена — Назрановски района Буро вIалхарча цIен нанна.

Евлоева Махьмада Дуцийна — Назрановски района Сурхо хIарча цIен нанна.

Исанбаева ИбрахIима Алимата — Шалковской района, «Червленский» колхоза колхозничоа.

Койсултанова Айсарена — болхлочоа, Шелковской район.

Костоева Хьасана Маккийна — Назрановски района Яндерча цIен нанна.

Никорхоева Хадена — Ачхой-Мартановски района Самашкерча цIен нанна.

Оздоева ИбрахIима Маликата — Сунженски района Первомайскерча цIен нанна.

Очерхаджиева Човкийна — Ачхой-Мартановски района Валерга тIарча цIен нанна.

Сакалова Зубайра Чelкийна — Назрановски района Экажкъонгий-Юртарча цIен нанна.

Саламова Зулпайна — Ачхой-Мартановски района Самашкерча цIен нанна.

Точиева Махьмада ПаьтIамата — Назрановски района ЖIайрахарча цIен нанна.

Умаева Зайнапа — Урус-Мартановски района Урус-Мартанерча цIен нанна.

Хамидова Палнена — болхлочоа, город Грозный.

Хамчиева Махьмада Марема — Назрановски района ТIой-Юртарча цIен нанна.

Цапаева Райнгарда Герайна — Урус-Мартановски района Шалажерча цIен нанна.

Цечоева Махьмада Iайнайна — Назрановски района Экажкъонгий-Юртарча цIен нанна.

Юсупова Зиндата — Ачхой-Мартановски района ШаIами юртарча цIен нанна.

Ялхароева Саид - Iаьлий Заргана — город Грозерча цIен нанна.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель Н. ПОДГОРНЫЙ.
СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1974 ш. 11 ноябрь.

Кхачан промышленноста предприятешта эша сборудовани, транспортераш, тайп-тайпара машинаш дукхагIа, дикагIа, дIадодар кIезигагIа долаш арахецара тIагIертта къовсам лоаттабу укх шера Аргунски «Пищемаш» завода болхлоша. Царна эша оатхалаш дикеи тIехдикеи мара кийч ца еш пятилетка хьалхарча диъ шера план ханал дукха хьалха кхоачашъяьи дукха болхлой ба заводе. Цар цIераш йоахача хана эггара хьалхарча цIи йоакх токарий, коммунистически къахьегама ударникий Мигураева Маликай, Вагапова Зайпана. Заводе керда арахеца йолаьча продукцена оатхалаш кийчъеча дика ка йовл цар. Юкъера лаьрхIача хIара сменагIа норма 130 процент кхоачашъю.

СУРТА ТIА: шоайла дага а боалаш керда оатхалаш хьаеш ба токараш М. Мигураева, З. Вагапова.

И. ПЛИЕВА сурт.

Кхоачамбоацараш юстара а доахаш

Керттерча даькъе комсаш кхееш я тха совхоз. Цу культуро 965 гектар лаьтта дIалоац. Халахете а, белгалдаккха доагIа, комсаш кхеяра укх шерара план кхоачашъяизар оаха. Халкъбоахама планагIа 5810 тонн яккха езаш хиннача 5220 тонн мара яккханзар. Бахьан фуд? Цхьайолча бригадашка йоагIа йоакхо янзар комсий бешамашка лу балхаш ший ханнахьа агротехнически бокъонаш телха а ца еш чакхдахара. Бизза пайда эцанзар хьувкъам алсамбаккха йиш хулийтача торонех, иштта минеральни, органически удобренеех, хий диллярах, кхычох. ХIаьта уж гIалаташ нийсдаларах бехк са а бар.

Комсаш лелаю кхойтта бригада я боахаме. ДукхагIйолча бригадий къахьегамхоша толамца кхоачашду шоашта хьалхашка латта декхараш. ХIаьта бригадашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг Лабазанова Валентина Алексеевнас кулгалдеча иттлагIча бригадо яьккхай. ЕIаьи пхиъ гектара тIара план 703 тонн йолча 826 тонн комсаш чуера цу бригадо.

Комсаш кхеяра планаш хIара шера толамца кхоачашъеш хьайоагIа укх шера яхье шоллагIа моттиг яьккха Никонова Елена Харламовнас кулгалду бригадел хIаьта кхоалагIча моттиге йола Канаев Алексей Яковлевича кулгалду бригадей.

Белгалъяккха езa Малярова Зоя Трофимовнас кулгалду кхойттлагIа бригада а. Комсаш кIезига я цу бригаде, керттерча даькъе сомий бешамаш лелаю. Зоя Трофимовна укх шера бIаьсти мара оттаяьяц цу бригада кулгалде, хIаьта хьалха Къахьегама Цiеча Байракха кавалер Лазарев Анатолий Федорович вар. ХIанз цхьоалагIча отделене агроном волаш къахьег Анатолий Федоровича. Цо кулгалдеш шу дIадахийтанзар бригада къахьегамхоша сом, хIаьта комсаш кхеяра шолн тIаийца декхараш кхоачаш ца деш. Паччахьалкхенна сом дIабалара нйслагIча пятилетка план кхаь шера кхоачашйир.

Дика къахьийта толамаш даьхар бригадо укх шера а. Иштта, комсаш план 70 тонн хиннача 107 тонн, хIаьта сом план 294 тонна йолаш 650 тонн дIабеннаб паччахьалкхенна.

ДикагIйолча бригадай хьоккхамаца къаьгта хьагойт комсаш кхеяра планаш а социалистически декхараш а кхоачашдара хIара бригаде боккхий резерваш йолга. Цу резервах бизза пайда эцара ерригa шоай уйла тIаяхийта, хьалха, нийсдолийташ хиная кхоачамбоацараш кхы нийслургдоацаш балхаш вIаштIехьдоахаш къахьегаш ба хIанз совхозе комсаш лелаераш.

Къонаяраш дIаювш хIара шера шерду оаха комсаш тIайола кхаш. ТIадоагIача шера 1065 гектара тIа хургья из культура. Хьалха лаьрххIача тайпара, хIанзле 65 гектара тIа дIайнйнай къона комсаш, 35 гектара тIа бIаьсти дIаюргья.

Бизза пайда ийнаб минеральни удобренеех я. ПланагIа 412 тонн тасса езача 495 тонн минеральни удобренеи тессай комсий кхашка.

Къаеле а йокъаеле а цхьа дакъа комсаш юкъерабоал хIара шера. Царна метта кердаяраш дIайогI.

Халеи бехктокхамен болх ба комсаш яIар, уж Iаина лаьтта кIала йохкар. Нийса ца еIача лохлургба хьувкъам е. Из кхета а деш гаьнара лораеш лоаццача хана планагIа лаьрхIача тайпара 410 гектара тIара комсаш еIар бригадашка. ХIанзле ерригаш Iаина лаьтта кIала а ехкай.

А. ОМАРОВ.
Наурски района «Калиновский» совхоза керттера агроном.

ДИКАГI ЙОЛА ОПЫТ— МАССАНЕНА

Араяьннай «Сельские зори» яхача журнала укх шерара тIеххьара номер.

ХIара бетта араудувлача цу журнала декабрьски номер хьаеллалу «Мастерий опыт — ерригача фермашка» яхача передовой статьяца. Цу тIа дувц Къилбаседа Кавказен Черноземьяи юрта боахаме хьалха латтарий опытах.

Передовойна тIехьа йоагIа «Воронежски лаьтта леладерий ялата кха» яха йоккха статья. КПСС Воронежски обкома секретара А. Иевлева теркам тIаоз области кхаш леладерашта карагIдувларашта.

Журнала тIа жа Iуно Социалистически Къахьегама Турпала Руденко Василий Стефановича дувз ший бригада балхах. ДIадахачаш шера цу бригада коллективо чакхъяьккхай нйслагIча пятилетка задани. Пятилетка тIеххьарча шера цхьа эзар Iахьари 700 центнер тхаи даккха дош деннад жа Iуша. Ставропольски края жа Iуй къахьегама лакха мах баьб партеи правительствац. Бригадира Ленина орден еннай, хIаьта цун новкъосташта — III степена къахьегама сийлен орденаш.

«Хьалха латтарий опыт — вай рузкъа» яхаш я КПСС Краснодарски крайкома пропагандаи агитацеи отдела заведуюше, педагогически Iилмай кандидата Н. Колюжне статья.

Цул совгIа боахама экономика дегIакхувлареи производство дика вIаштIехьяккхареи наькъаш дувцаш чIоагIа пайдане я ВНИИЭСХ Къилбаседа Кавказа филиала болхлоша язъяь статьяш.

Республика колхозийи совхозийи хьайбаш леладерашта еша могаю оаха Дагестански юрта боахама института воккхагIволча хьехархочун, юртбоахама Iилмай кандидата А. Султанова статья.

Пайдане материалащ я «Баьцадааращи коартоли» яхача рубрика кIал.

С. ЧЕРВОНЫЙ.

Даим боага ала

Цу девизах паччахьалкхен филармоне хилар фашистски гIаьрахой эшабеш советски халкъо яьккхача сийлахь-йоккхача Коталон 30 шу дизара хетаьча композице кердача программага общественни хьажар.

Композици кийчъяьр Ленински комсомола республикански преме лауреаташа Надеждинаси Хавричевеи.

Композице тIа дувц Сийлахьбоккха Даьхен тIом лаьттача шерашка советски сэлташтеи эпсараштеи карагIдийннача деналерча гIулакхех, халкъа праза духьа цига шоай синош дIаденна цIа ца бийрзарех.

Композицех шоашта хетар дувцаш къамаьлаш дир Советски Союза Турпала Радуса, Грозне архитектора Берковича, культура городской отдела заведуюше Симкинас, юриста Кригера, артиста Демидова, Грозненски гарнизона эпсара Солодова, кхычар.

Цар белгалдаьккхар «Даим боага ала» яха композици къона тIехье тIема - патриотически уйланца хьалкхеяра боккхача лоархIаме йолга, цу тIара цхьайола моттигаш тоае езилга, хIаьта цун авторашдаькъала бийцар дIахо а цар творчески толачаш доахилга ловш.

Б. ЯКОВЛЕВ.

БАХАЧА НАХА— ДУКХАГIА ТОВАРАШ

Бахача наха эша пхиьтта, совгIа тайпа товараш арахец Нохч-ГIалгIай химически заводо. Уж да тайп-тайпара бос бола басараш, массеха сортах олифа, пхьегIаш цIенъю паста, автомашинай тормозной жидкость, иштта культурно-бытови гIулакхашта эша кхычола товараш. Укх шера облицовочни плиташ дIатIалетаю паста, цIагIа лелаю хIамаш юла а ютта а «Прогресс» яха жидкость керда арахеца йолаьй заводa коллективо.

Вай республике меттел Даьхен кхыча дуккхача моттигашка а дIаккхухьийташ я укхаза арахеца продукци. Цудухьа чахаддаш продукце дикал лахх а еш бахача лаькъ хьашташ дикагIа кхоачашде, завода марка сий айде декхарийла ба предприяте болхлой, специалисташ.

Шийна хьалхашка латта уж бехктокхаме декхараш дика кхета а деш пятилетка къоастамбеча шера хьинаре къахьегаш я завода коллектив. Планал совгIа 250 эзар сом гаргга пайда а беш кхоачашдир цхьайтта бетта хьалхашка лаьтта декхараш. Графикал хьалха бувлаш къахьег укх декабрь бетта дIадахача декошка а. Болхлой цхьаннешоллагIчоа гIо де йиш хургйолаш массехк балхэ говзал йолаш хилараха бригадашта. цхьий болхлошта юкъе социалистически яхь шерра йоаржаярахи хьахиина беркат да из.

Иштта боккхача лоархIаме хилар массанахьа коммунисташка хьалхле а йолаш бехктокхамеча участкашта опыт йола мастераш керте латтилга а. Масала, ноябрь бутт юкъебахача хана лена 1975 шера чотах болх беш я коммунист Бусарев Юрий Вадимович начальник волча стеклотара цеха коллектив.

ТIехдика къахьегаш ба коммунисташ наладчикаш Елфимов Иван, Гарксулия Расул, стекловар Елфимова Евфросиния, машинист Козлов Георгий, пазте бозцу составщикаш Дудаева Дая, Масарова Малика, кхыбараш.

Я. БУБНЕНКО.

ЙислагIа пятилетка: дегIаахара динамика

Укх шера итт бетта ер пятилетка хьайолаелча дениз эггара дукхагIа лакхъяьй вай мехка промышленни производство — 8,2 процент (1974 шера планагIа 6,8 процент лакхъе лаьрхIаяр из). Цу тайппара, хIанзле а шеко йоаццаш ала йиш йолаш да, пятилетка диълагIча шера СССР-е лаьрхIачул дикка дукхагIа йоаккхаргья промышленни продукци.

Шоай производство къаьстта сиха лакхъю халкъа боахама технически прогресс шоаех тийша йолаш долча доакъоша а хIаьта иштта халкъа эша товараш хьадеча доакъоша а. Еззйоккхача индустре доакъошта юкъе белгалйоал энергетика, йоагоча хIамайи химически промышленность, машиностроени.

1970 шера вай мехка яьккха электроэнерги 740 миллиард киловатт-сахьатага дIакхачаяр (из дукхагIа а цхьана лаьрхIача Англе, ФРГ-е, Франце, Итале, Нидерландашка, Бельге, Австре яьккхачул). Укх шера берригa а итт бутт мара эшанза 711 миллиард киловатт-сахьат электроэнерги яккхара. Дог тийша ала мегаргдолаш да, 1975 шера Советски Союзе 1.000 миллиард совгIа киловатт-сахьат электроэнерги йоаккхаргья (яхе шера планагIа 1.030—1.070 миллиард киловатт-сахьат яккха лаьрхIад электроэнерги).

СССР энергетически комплекс — эггара хьалха уж я чIоагIача доагорапа йоагаю электростанцеши (вай кIора промышленносто ер шу хьадоладелча дениз тахаиенга ккачалца 600 миллион гаргга тонн кIор баьккхаб — США-е соахка баьккхачул дукхагIа) гидравлически станцеши (лунеп гидроэлектроэнергех 10 процент гаргга луши 1000 а кхы дукхагIа а низ болаш йола 16 электростанциший доалахьа йолаши я СССР, хIаьта США 12 я цу тайпара электростанци).

ХIанз вайцига я хIаране 1 миллион киловаттагара 3 миллион киловаттага кхоачаш низ болаш йола 50 гаргга тепловой электростанцеш. Цхьабакъда, энергетикаша даьча лоархIамегIа, электроэнерги яхара чайданегIа йола структура вIаштIехьйоаа энергосистеме кхоалагIа дакъа гаргга мощностaш гидравлически станцешта доагIача даькъа кхоачаш хилча: тепловойчарел экономичнегIа я уж эксплуатаци яра; цар балхага хьежа аттагIа лаь «пик» сахьаташка шоай низ чIоагIбе йиш йолаш я ГЭС-аш. Цудухьа дуккха а дукхагIа хьалъю хIанз гидроэлектростанцеш: СибарегIа хьалъеш латт Саянски Усть-Илимски ГЭС-аш, Таджикистане — Нурекски, Украински ССР-е — «Днепрогэс-2».

Вай мехка мехкдаьттен газеи йоккхий запасаш хиларах энергетически ресурсай шеррача спекторах пайда эц, царца кIор, сланцаш, торф а йолаш. Цун маIан — мехкдаьттен гази вай, эггара хьалхарча аргIанна, мехкдаьтта чакхдоахачеи мехкдаьтта химически промышленноста бедал санна лоархIаш хилар. Укх пятилетке 1,4-зза дукхагIа даккха лаьрхIад мехкдаьтта (1970 шера — 353 миллион тонн, 1975 шера — 500 миллион тонн). ДукхагIа йоаккхаргья газ: 1970 шера яьккхача 200 миллиард кубометрга 1975 шера 300—320 миллиард кубометрга кхоачаш. Духхьал цу боараме дукхагIа хьаю продукци мехкдаьтта химикаша.

ХIанз дIахо а вIашагIйоллаш латт электропередачай супервысоковольтни линеш юкъеяхан юкъейолхеи СССР-а БIарчча энергетически система.

Чакхдоахача предприятешта мехкдаьтта тIадигара алхха соахка яхкаьй Александровское — Анжеро — Судженск (цу а гIолла Кузбассе денад СибарегIара мехкдаьтта), Нижневартовск — Усть-Балык — Курган — Уфа — Альметьевск (2000 совгIа километр йIаьхача цу трассо мехка европейски даькъа тIа доаладаьд из). ДIахо юллаш латт низ бола мехкдаьтта провод Самотлор (Тюменски область) — Куйбышев (Поволжье). 1974 шера вайцигара мехкдаьтта проводаш 44,300 километрга дIакхоачаш йIаьхдургья, вешта аьлча лаьттан шара экваторга гIолла гобаккхал хургья уж. Белгалдоаккхаргда вай: турбопроводашка гIолла мехкдаьтта дIаувзарга 3—4-зза кIезигагIа бода мах машинаькъа тIа гIолла увзарга бодачул, хи тIа гIолла увзарга бодачул — 2,5-зза кIезигагIа.

Дукха ха йоаццаш болх бе йолаеннай керда йоккха газопровод. Цо вIашагIъювзаялийтай Малхбузен СибарегIара Iаламате дукха газ йоалла моттигаш Урала, Поволжья промышленни центрашца а Российска Федераце Центр Москваца а. Ерригa а лаьрхIача, из трасса 3000 километр гаргга йIаьха я.

Вай индустре керттерча доакъоех цаI — машиностроени металлообработкеи. Цига къахьегаш 8 миллион совгIа болхлой ба. Пхе шера плана лостамегIа йодача цо дуккха а дукхагIа арахец хIаране боккха низ болаш, масса, нийса, балха овсарле лакха йола керда машинацеи оборудованеи. Электронно-вычислительни машиний микроэлектрониках пайда эцара ларда тIа лакхача темпагIа дукхагIа хьаю программни управлени йола станокаш, низ бола прокатни станокаш, нийсагIа йола приборaш, кхыяраш. Ер шу хьадоладелча дениз 30 процент хIана яьяй аьнна дукхагIа хьаьйй вычислительни техника, 17 процент дукхагIа — тайп-тайпара прибораш, автоматика средстваш, управлене системаш.

Машинаши прибораши хьаяра США боарама гаргакхоачаш латт СССР, хIаьта тепловозаш, электровозаш, ялат чуэца комбайнаш, тракторaш, металл тела станокаш арахецара царел хьалхальнйай.

Машинаш хьаяра, турбопроводни транспорт хьалъяра, машинаькъаш даккара, промышленни гIирсаши чуIе цIеноши хьалдара масштабаш йоккхий хиларо дIадех Iаьржа металлурги дегIаахара темпаш лакха хулга. 1970 шера вайцига хьадаьд 85 миллион тонн чоны 115 миллион тонн болати, хIаьта 1974 шера нйс бетта — 74,5 а 102 а миллион тонн. Цу гIулакхо тешшаме ала йиш хулийт: пятилетка чакхйоалаш вай мохк хьалхагIа а саина дунен металлургически державашта юкъе хьалха латтаргба.

Советски металлурги дегIаахара хIанзара этап прокат дукхагIа хьаярца йоалачул чIоагIагIа белгалйоал цун сортамент шеръярцеи дикал лакхъярцеи. Из хьахьокхара укх тайпара цхьа факт йоалае мегаргья. Кхыметтел легирующи элементаш кIезиг-дукха техача а 25—30 процент тоаяла яьлар болата механически свойстваш. Масала, кIезига легировании болатах хьаяь цу тайпара товарни вагон эзача 4 тонн яйгагIа я, массазарча, углеродисти болатах хьаяьча иззамо йолча вагонал.

1971 шера миллионал тIех автомашин хьаяьй, хIаьта 1975 шера йиш миллионал дукхагIа ергья уж. Къаьстта дукхагIа арахец легковой автомобилаш. Пхе шера кхозза совгIа дукхагIа хургья уж. Цу гIулакха аьттаво боаккх проектагIа лаьрхIача боарамгa кхаьчача — шера «Лада» яха 660 эзар машин арахецача Тольяттерча Волжски автомобильни заводо. ХIанз вай мехка кхы а хьалъеш латт автомобильни промышленноста массехк итташ предприятеш, хIаьта царех эггара йоккхагIа хургья Камски автомобильни завод.

Тракторaш яра балха специалистаца дукха ха йоаццаш йийцар лаьтта леладерашта техника чIоагIагIа дегIайоалаяра перспективаш. Уж вIашагIкхийттабар боккхагIа низ бола тракторaш арахецача Казахстане, город Павлодаре. ХIанз 300 говра низ бола двигатель тIалатта машинаш арахеца йолалуш я Павлодарски завод. КIезигагIа низ болча бIаьш эзараш машинашта меттел хургья из. Цу цхьан ханна дукхагIа хьаергья йоккха йоаца машинаш а — лоамашка болх бе, сомен комсийн бешамашка а хIаьта иштта листта нах бахача районашкарча компактни бешамашка а обработка е.

Вай замах «машинни», «электрически», «атомни», «космически» зама аьннад. Сона хетаргахьа цу тIа дIатIатоха деза цхьаькха дош: «цемента зама». Карара бIаьшере йолаеннача юххье дерригача дунен тIа 12 миллион тонн цемент хьаеш хиннай. 1970 шера алхха вай мехко хьаяьй 95 миллион тонн, хIаьта укх шера нйс бетта хьаяьй 85,7 миллион тонн цемент. Цу гIулакхо Советски Союзага йиш хулийт гIирсаш хьалдара дерригa истори хьадоладелча дениз эггара шерагIа йолча программех цаI кхоачашъе.

Пятилетка диълагIча шерара тIехлаьна доккха хIама лархIа мегаргдолаш да Байкало-Амурски магистраль йилла йолаяр. ДIайохийтача капиталовложенешка, ший масштабашка диллача из гIирс эггара боккхагIа ба. Кердача наькъо йиш хулийтаргья СибарегIара Iалама рузкъаш сихагIа карадерзаде, дальневосточни форда порташта тIаувза мухьаш алсамдаха.

ХIара кердача пятилетко тешшаме 20—30 процент алсамйоах советски наьха доходаш. Карарча пятилетке кхы а 30 процент алсамъяха лаьрхIад реальни доходаш.

ХIана керда, СССР халкъа боахам дегIабоалабара иттлагIа пхе шера план оттаеш латт. Из укх гаргарча 15 шера, 1990 шерага кхаччалца, мехка халкъа боахам дегIабоалабара генеральни перспективаца цхьана кийчъеш а цун бIарчча цхьа дакъа хургдолаш а я.

ХIанз, планаш оттаеш мара йоаццача хана, хьалха да моллагIча цифрай цIераш яха. Цхьабакъда планий керттерча чулоацамах хьалха ала йиш я. Из — халкъа хьал-торо дIахо айелга.

Юрий ХРОМОВ,
АПН комментатор.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

ЦХЬАНА ЛЕЛАДЕЧА ГIУЛАКХЕХ ДОАЛА БЕРКАТ

Парижерча АПН корреспондента Н. Кузнецова дехар дарах хьалха хиннача министра, Къаман собране депутата, франко-советски торгови палата президента Ролан Нюнжессера дувц Франценен Советски Союзан юкъе корта а болаш цхьана леладеча гIулакхий хьалхи перспективехи:

— Франценен Советски Союзан юкъе массе оагIорахьара цхьана леладу гIулакхаш толаме дегIаккхувлар — дунен халкъашта юкъерча вахара лоархIамегIарча факторех цаI. СССР-о торгови обмена дIаьххача ханна планировани йолаяь Малхбузехьа эгтара хьалхара мохк бар Франци. Укх тIеххьарча шин шера французски рынке дохка советски товараш дикка дукхагIа хиларо торгови баланс нийсача боарам тIа йоалаяьй. Франце доалерча гIозарий безам дукхагIа ба СССР-ера машинаши промышленни оборудовании нийрца. Корта болаш дола франко-советски гIулакхаш шердаларген кIоаргдаларген хьежжа кердагIча, толашагIча формашка доал уж. Укх тIеххьарча шерашка дикалгахьа хиннача хувцамашта юкъе белгалагIа да цхьа моллагIча тайпара товарашта хувцамаш даргара массе оагIорахьара цхьана экономически, Iилма-технически, промышленни гIулакхаш леладарга довлар. КарагIдаьннараш чIоагIдари цу доакъошка дIахорча прогресса новкъостал дари духьа 1971 шера октябрь бутт бовш Л. И. Брежнев Францевена хиннача хана кулгаш яздир 10 шу ха а йилла правительствашта юкъе яьча соглашенена. Цун ларда тIа кийчъяьй йоккхий масштабаш йолв проекташ кхоачашъяра тIаерзаяь, цхьана леладеча франко-советски гIулакхий хьалда программа. Белгтала аьлча, цу тIа оттадаьд, Советски Союзен Францен территореш тIа индустриальни комплексаш хьалъеча цхьана дакъа лоацилга.

ИIаьхача хана цхьана леладеча гIулакхий программа цхьаькха лоархIаме лостам — шинна а оагIонна хьашт долаш йола продукци арахеца предприятеш СССР территоре тIа хьалъяр. Компенсационни ларда тIа еш я соглашенеш. Цар маIан укх тайпара да. Оборудовани тIадилла тел Франце, уж заводаш болх бе йолаялийтачул тIехьагIа биза мах е цхьадолча даькъе кийчача продукцеца дIатоккхаргболаш.

ХIанзара конъюнктура теркал а еш, Франце къаьстта уйла тIайохийт энергетика даькъе цхьана леладеча гIулакхашта.

Шинна а оагIонна гIойле йолча тайпара цхьана леладу советско-французски гIулакхаш бокххача лоархIаме да Франце экономикана. ХIанзло а советски заказаш кхоачашдеш ба французски машиностроене керттерча доакъошкарча болхлой низах 10 процент гаргга.

Юххера а, кхоалагIча тайпара цхьана леладу гIулакхаш тIадерзадаьд СССР-а, Францена, кхоалагIча мехкашта эшарашка хьежжа дола товараш цхьана хьадара е гIулакхаш дара. Царна юкъедоагIа цхьана шерра Iилма-технически гIулакхаш леладелга, космически аре Iомаелга, цхьана метеорологически тохкамаш делга.

Iилма-технически чIоагIа бувзамаш дегIаух тайп-тайпарча, сийода бесаш долеи Iаьржеи металлурги, машиностроени, химически, хьу чакхйоаха, меххдаьтта, газови, яйга, кхачан парфюмерни промышленность санна долча доакъошка а.

Советскии Французскии Iилмахой, инженерий, конструкторий творчески низаш цхьана вIашагIтохаро йиш хулийт шинна а мехка технически прогресс сихъе, къаман ресурсаш кхое, дIадодар кIезигагIа а долаш хьахур алсамдаккха.

Ховш мадарра, Францех Малхбоален Европа йоккхийча пачхьалкхенашта нийсса партнер е лаьрхIа хилар хьаккхайкадаьд Французски республика президента Жискар д'Эстэна.

Догдаха йиш йолаш да, Франце венача КПСС ЦК Генеральни секретара Л. И. Брежнева визито, шин пачахьалкхеч кулгалхой беседаша уж хIамаш кхоачашдарга бода никъ белгалбергхилар.

Шин къамаьл чакхдоалаш Нюнжессера аьлар:

— Шин исторе чухь лоархIамеча событена — кхерамзлени цхьана гIулакххаш леладарен дешашта йолча Совещане болх чакхбаккхара гаргга кхаьчай Европа. Советски Союзон Францен Iоаяь итт шера опыт пайда эца йиш йолаш я цхьана леладу гIулакхаш массе оагIорахьарча плане, еррнгача европейски континента масштабе вIаштIехьдахара, хIаьта цу тайпара цхьана леладеча гIулакхех цемент хургьяр дунен халкъашта юкъерча хьалашка карагIдаьнна аьттув бола хувцамаш чIоагIдара, юхаластаргдоацаш хулийтаргдар цар уж.

(АПН).

Париж.

Советски Эскар — шоашта кортамукъале яьккхар лоархIаш а дукха дезаш а да Социалистически Чехословакера халкъаш. ЦIаккха а бицлац царна шоай даьхе мукъайоаккхаш байна 143 эзар советски тIемахой. Из массе хапа дагаухийт мехка дагIача эзараш долча памятникаша. Алхха цхьан Словаке дагIа уж зIамига а доккха а 800 совгIа. Царна юхе массаза зизаш хул.

СУРТА ТIА: Братиславе юхерча Славин яхача гув тIа советски салташта дегIа памятник.

В. МОСТЮКОВА сурт.
ТАСС фотохроника.

КЕНЕ ЗИЗА ТОХАШ ЛАТТ ДЖАКАРАНДАНА

12 декабре Кене Республике, Малхбоален Африкерча 11 миллион саг вахача пачхьалкхене, белгалдоаккх къаман цIей, кортамукъален Ди.

Кене джакарандана зиза тохар Подмосковье черемуханае Японе сакурана зиза тохарца нийсде мегаргдолаш да. Цу хано наьха сапаргIаьа доаккх, цIей санна лоархI из. Духхьал джакарандана зиза тохача цу ханна, цун сиреневи зизаех кIорагIаш хиннача IажагIча мимоза зиза тохачен хана, белгалдоакх Кене халкъо кортамукъален Ди.

Цхьайтта шу хьалагIа — 1963 шера 12 декабре — йицлургйоацача минутий тешхила вийзав укх мугIарий автора, Найробе, «Урухъ» яхача парке, Кени кортамукъа ялар хьакхайкадеш торжественни церемони йолча хана. Прожекторий зIанараша мара сийрдайоаккхаш йоадача боадоне флагштока тIара Iояькхар къоарза Юнион Джек — английски колониальни доала символ, из яьгIача урагIъяхар кортамукъача Кене кура байракх. ХIаьта кенийска парламента баше тIара сахьат цу минуте гринвически хана тIара дIа а даькхха кенийски хана тIа оттадир. Цул тIехьагIа нийсса шу даьннача гIолла республика я аьнна хьакхайкаяьй Кени.

Дукха хий Iодахад цу хана дениз. Доккхий хувцамаш хиннад мехка. Уж кхыметтел «цхьалхача» бIаргаца а гуш да. Найробе — шерьенначен тоаенначен Кене столица, улицашка гIолла Iоводаш теркал ца еш Iелургвац улицайи майдайи керда цIераш. Хьалха хиннача Деламар яхача овене шин лоIамеча Кене президента Джомо Кениата цIи лелаю. Цхьан улицах Делан Кимата, мохк шин лоIаме хилийтара тIехьарча воккхача къовсамхочун цIи тиллай. Малха латтаргйолаш иштта езъаьй Африка кортамукъален болама кхыча деятелий а континентерча шоай лоIамеча пачхьалкхений кулгалхой а цIераш.

Майдашкарен улицашкарен дIаьннай британски пачхьал деча тайпан цIера викалий цIераш тIаьалтта вывескаши кхыйола колониальни ханара символаши.

Цхьабакъда улицай цIерашен тIерча куцои хьахьекха Iац мехка хинна хувцамаш. ХьалхагIа Кене хиннача а чIоагIа уйла дег чу йоссаю пачхьалкхен аппарата тайп-тайпарча доакъошка «нах хувцабаларо». ХьалхагIа алхха кIайбараш— хьалха Европера баьхка Кенена доал дераш — мара бIарга ца гуш хиннача моттигашка хIанз белабенна шуга хьежа мехка бокъонца бола дай — кенийцаш. Берригача бахача нахах 98 процент африкански халкъаш — кикуйю, луо, балухья, камба, кхыдараш — ма дий. Къамач кадраш пачхьалкхене тIа-тIа дукхагIа ухийт бехктокхамеча гIулакхаш тIа.

Цо дика лард йолл пачхьалкхенашта юкъе цхьана леладу гIулакхаш дегIадоаладара, хIаьта из хIанзарча Африкана эгтара боккхагIча лоархIаме а да.

ЛоархIаме хIамаш карагIдийннад Малхбоален Африка вокх пачхьалкхенашкарчул дукхагIа дегIаенача мехка промышленносте. Кортамукъален Ди хьаккхайкадеча ханна болх бе йолаелар город Вебуйера целлюлозно-каьхата комбинат — Кене йоккхагIйола цу промышленни даькъа предприяти. Керда мощностащ болх бе йолаялийтай Момбасерча меххдаьтта чакхдоахача заводе, шеръеш я Тикера синтетически кIадаш арахецача комбината производство. Хьаеш я кенийска промышленноста керд-керда, централ — юртбоахама продукци чакхйоаха предприятеш а хIаьта иштта цементни, меххдаьтта чакхдоаха, текстильни, химически, металлургически, автосборочни, электротехнически заводаш а. Бакъда дукхагIйола предприятеш хIанз укх сахьата африканцийн къахьегаман мехка Iалама ресурсаштен къахетам боацаш эксплуатаци еча кхыча мехкий капитала ахчах хьалъеши болх беши я. Цхьабакъда кенийцаша хIара шера дукхагIа шоай бе бехк цу предприятешта лоаттабу тIахьожам.

«КIай довкъаш» — ерригача Малхбоален Африке шерагIен эгтара беркатегIея долча цу лаьттан цIи Кене доазонел Iаьнна арахьа йовзаш я. Колониализма замалахьа кхыча мехкашкара тIаденача доала бастионех цаI хиннай из район. ХIанз шин лоIамера Кени кхоаба керттера моттиг а хинна дIаотташ латт довкъаш. Башха-дика климат хиларца белгалйоалаш йолча Кене кхеду кофи, сизаль, чай, боамби, пиретрум, хьажкIаш, кIа, шекара эрз.

Шин лоIамера Кени шоллагIча итт шера чуеннай белгалара халонаш тIаьаттача хьалашка. Мехка экономически вахаре ца Iаткъа йиш яцар Кепи тоъал доккхача даькъе ювзаенна йола капиталистически дунеп экономика, мельялар. Мехка чIоаггIа инфляци холу, хIамай маьхаш IотIадетталу, хьабо болх боацараш Iовш латт. Цхьабакъда уж халонаш эшаергйола наькъаш лохаш я Кени. Нийсъ уйла еш болча дукхача наха царна кIалхарбовла никъ гу цIаккха а цхьан кога тIа ца йоалалуш йолча Малхбузенца цхьан оагIорахьара лелабу бувзам хоадабарахи кризисашеи кхыча экономически халонашеи хьувзадеш доацача социалистически содружества мехкашцара корта бола контакташ шеръярахи. Кене хIанзле а нийслу шин лоIамеча Кене прогрессен хIама тоадарен гIулакха шоай знанеши опыти дIателаш бола социалистически мехкашкара специалисташ. ТIа-тIа йоккхагIа хул Кененен социализма мехкаштен юкъера товарооборот. Лоацца аьлча, шерлу цун политически горизонташ, тIатIа бIубеннагIа боах цо гIа. Иштта доккхий хувцамаш хул дунен арене мехкашта юкъерча гIулакхашка а. Дукххача даькъе дунеп халкъашта юкъерча кердача гIулакххех тийша я джакарандана зиза тохаш латтача укх деношка шин кортамукъален цIей халкъо хIанз цхьайттазлагIа дездеш белгалдоаккхача Кене кхоане а.

Г. СКОБЕЛЕВ,
ТАСС корреспондент.

Найроби.

ПРОФСОЮЗА ОБКОМА КОНФЕРЕНЦИ

Самардийнахьа теннкий театре культура болхлой профсоюза обкома конференци хилар. Отчетни юкъа баьча балхах лаьца доклад йир профсоюза обкома председатела Н. П. Светайлос.

Пренеех къамаьлаш дир Р. И. Модебадзе — культура болхлой профсоюза Сунженски райкома председатела, Э. А. Исаева—Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета телевидении радиовещанен комитета председатела заместитела, С. И. Баскова — Грозненски гарнизона эпсарий Шен начальника, А. И. Яншкаяс — Заболотне цIерагIча типографе профсоюзни комитета председатела, И. С. Поднебенке — кинофикаце управлене начальника, А. И. Пономаренкос — облсовпрофа физкультурномассови балха йолча отраслеви бюро председатела, Г. П. Габисовас — А. П. Чехова цIерагIча республикански библиотека отдела заведующе, Х. М. Куркиевас — республика культура министра заместитела, В. Н. Земскова — профсоюза обкома культурно-шефски новкъостала йолча комиссе председатела, С. З. Чимиева — республика художественни фонда профсоюзни комитета председатела, Н. И. Кузнецова —культура болхлой профсоюза ЦК президиума члена, отдела заведующе.

Конференце делегаташа профсоюза обкома кулгалду органаши профсоюза межсоюзни конференце вахийта ялх делегати хержар. Культура болхлой профсоюза обкома председателалла юха а Н. П. Светайлои секретаралла А. А. Чигвинцеван хержар.

ЮРТАРА ШКОЛА

ДАЬШТА-НОАНОШТА — ПЕДАГОГИЧЕСКИ КХЕТАМ

Педагогически кхетам балар хьоадича дукхагIча даькъе хаза йиш я, хIанзарча даьштаноаношта лаьрхIа вIаштIехьдаьккха педагогически дешар эшаш дац, психологеи педагогикан дешаш кхетаде уж шоаш торо йолаш ба яха къамаьл. ХIара дезале хIанз газеташ, журналаш, книжкаш, радио, телевизораш хиларца доаш цар шоаш яхар.

Бакъда цу гIулакхага хьежача, тоххам бича гучадаьннар кхыдар да: дийшаи сакхетам лакха болаши даьй-ноаной мел хила, бер кхедарен цунна кулгалдарен кхетама уж дукхагIа тIаккхувш хилар.

ХIаьта долче, вай заман хIанзарча дезала кхетам балар чоалхане, лаьрххIа знанеш эшаш дола гIулакх хилар хьоадича цхьа барт а бу, раьза а хул, даьй-ноаной.

«Халача» берех хьехархошца къамаьл деш хаза йиш я: «Уж бераш кхетадале хьалха цар дай-ноаной кхетабе беза» яхаш. Уж бакъ а ба. Вахаро сагагара дIадехар лаккху. Вай обществе массе оагIорахьа дегIавена саг кхевара долча хьалаша пайда лургба, нагахьа санна бераштa кхетам балара болх вахара кердача хьалашка хьежжа вIаштIехьбаьккха хуле.

Вай декхар да — халкъа дикагIйола оамалаш теркал а еш советски педагогикан психологенеи карагIдаьнначун ларда тIа бераш хьалкхеде а царна кхетам бала а ховргдолаш дезала новкъостал делга.

Тха школа педагогически коллективо 1974—1975 дешара шу доладеннача хьалхарча деношка денз беррига даьй-ноаной цIенхашта дешара юкъеоза лаьрхIад. (Тха 964 моттиг йола школа болх бе йолаеннай 1974 шера I феврале).

Укх шера 15 сентябре тха школе вIашагIъеллар педагогически кхетама университет. Даьштен-ноаноштен бахача нахаи педагогически кхетама ларда Iомаяр, берашта кхетам луча уж юкъеяхьар, берий унахцIено лораярен чIоагIъярен наькъаш белгалдар, даьхи - ноаноехи общественностахи школа хьннар дола гIончий бар — цунах латт университета керттера декхар. Тха университете болх беш шин отделени я. Хьалхара отделени — юххьанцарча классашкарча дешархой даьшта-ноаношта лаьрхIа я, шоллагIъяр — лакхерча классашкарча дешархой даьшта-ноаношта хьехам луш я.

Хьалхарча отделене лекцей тематика укх тайпара я: зIамагIдола деша ха йола бераш психически дегIаахар, бераш хIаман сакхетам болаш, кердачоа тIаккхувш; лоIам, теркам болаш дегIадоаладар, иштта кхы дIахо а. Бераштa цIагIара болх бар вIаштIехьдаккхар, дезале берашта нравственни кхетам балар, даьша-ноаноша профориентаце болх чакхбаккхар, иштта кхыдараш—цу тайпара я шоллагIча отделене тематика.

Белгалдаккха деза, дIайоладенна юхьит во ца хилар. Боккхача теркамца ладувгI даьшаноаноша хьехархошка, лаьрхIа педагогически литература Iомаду.

Хьалхарча заняте ладувгIараштa йийшар «КПСС 24 съездо дIа мадеххара, керда саг хьалкхевара декхараши цу хьакъехьа школа, дезало, общественносто бе беза болхи» яха лекци.

Иштта даьшта-ноаношта юххьанцарча классий хьехархочо З. Ф. Рязановас дийцар бераш тешаме хьалкхедара дешаех.

Университета балха плана тIа чакхдаха лерхIараш дукха да. Уж я тайп-тайпарча темашта хетаяь лекцеш, дешархоштеи дезалаштеи кхетам балара чоалхане дешашта хетадаь вIашагIкхетараш, берий технически кхоллама, педагогически литературана хетаяь выставкаш. ХIара занятена арахецаргда лаьрххIа пенгазет. Шу йистедоалаш Iилма - практически конференци чакхъяккха а лерхI университето.

Шийна хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашдара низ кхоачар дергда тха педколлективо.

А. АЛИРОЕВ,
МагIалбикерча № 20 йолча юкъерча школа директор.

IОМАЛУШ БА ШКОЛАЙ ДИРЕКТОРАШ

Грозне халкъа образоване городской отдело вIашагIъеллай школай директорашта лаьрхIа клуб.

Чакхъяьннай клуба хьалхара заседани. Цига дакъа лоацаш хилар города халкъа образоване отдела заведующи О. И. Лебедева, Нохч-ГIалгIай АССР доазонхой правлене Союза председатель Р. С. Ахматова, композитор А. М. Халебский, М. Ю. Лермонтова цIерагIча театра керттера режиссер Е. И. Красницкий, республикански театрий артисташ, иштта кхыбараш.

Хьалхара заседани дешархошта эстетически кхетам балара, уж хозадар бIаргаго а кхетаде а Iомабара хетаяь яр.

Музыка, музыкальни кхетам балара дешашта хетаяь хургья клуба шоллагIа заседани.

Р. ЯНДИЕВА.

Бераштa — совгIат

Дукха ха йоацаш Нохч-ГIалгIай книжни издательства гIалгIай меттала арадаьккхад къоначa поэта Арчаков Тухана бераштa язъяьча стихай «Лоамашка бIаьсти» цIи йола сборник.

Цу тIа я дерригача дунен къахьегамхой баьччах Ленинах, кхоллама къахьегамах, Даьхен хознех язъяь стихаш. Иштта сборника юкъеихай Iаламах, оакхарех, оалхазарех, хьайбаех йола стихаш.

Бераштa сакъердаме хургйолаш, атта ешалургйолча меттаца, говза сурт оттадеш язъяь я.

Берий безам тIагIоргболаш художественно хоза кийчъяь беттагаргаш йолаш а, цул совгIа хIара стиха чулоацамга хьежжа хоза сурташ дехка а да книжка.

„ОАХАШ АЬННАР—ОАРДАШ КОРАДАЬД"

Черсий чаккхала, наькъа
бIоахала—
Цкъа техча тоъаргья
дикача дына шод,
Майдана йоккхала, наькъа
дукхала —
Цкъа аьлча тоъаргда
харцхургдоаца дош.

Сенах вовзаргва саг, дика ва из, е вац? Саг вовзаргва леладеча гIулакхах, бувцача меттах, оалача дешах. Цудухьа деша хам беш, из деза лоархIаш ворххIе даьй хана деиз вайнаха оалаш хиннад: «Хозача дешо лакха лоам бошабаьб», «Хьалха а хьеже мара ког ма ловза, тIехьа а хеже мара дош ма ала», «Дош дешо доаккх», «Хозача дешо къоргачура лихь баьккхаб», «Топо цаI вийнав, метто нийс вийнав», «ДIаьхача дешал лоаца окка тол»....

КIоарга уйла йолаш, меттахьа кхеташ, говзаме сурт дуллаш, дукххача наха дезаш а довзаш а долча вIашагIдехкача дешаех вайнаха кица оал. Вай къамаьла юкъе кица шерра маIан долаш да. Цу маIана чудоагIа кIоанолг, лоацца дувцар, сакъердаме хабар, хIаьта дукхагIча даькъе ше мадарра дола кица а.

Эрсий багахбувцам тIа кицаца нийсду «поговорка» яха дош а. Вайнаьха меттаца иштта чулоацам болаш дош дац, дале а таржамхочоа карагIдаьннад «поговоркаx» алараш ала. (Даьла воацаш никъ шерагIа. Атеистически кицаши алараши. Нохч - ГIалгIай книжни издательство, 1965) Эрсий мотт ца ховча сага из дош кхетаде хала да, хIана аьлча алараш, йоахараш эрсий «сплетни» яхача деша гаргагIа гIерт, цудухьа поговорках дустар аьлча нийсагIа хургда аьлча нийсагIа хургда аьнна хет сона.

Эрсий поговоркашта тара говзаме дустараш вай метта юкъе а долаш да. Масала, «Ули ути санна», «Iай хьежа малх санна», «Хила баха сийг санна», «Йис кхийтта ябакх санна». «БIаргаш дайна бов санна»... Эрсий поговоркашца нийсде йиш йолаш да уж. Кицанеи дустараи юкъера башхалонаш тахханалца къоастаяза я. Вай доаладаьча масалаша хьахьокх кицаш говзаме дустаращца, айхха бувзам болаш долга. Бакъда, говзамеча дустарий уйла готтагIа, лоацагIа, чакхъяьнна йоацаш санна хеталу, кицашка диллача. Формага диллача а кIезиг-дукха къесталу уж. ДукхагIча даькъе кица ритми рифмен йолаш хул («Ший цIагIа хьаша, наьха цIагIа юртда», «Чудисар — дошув, арадаьннар — дотув»), хIаьта говзаме дустар ритм йолаш нийслой а рифма йоацаш хул, лоацдаь аьннача кицана тара лест, дукхагIча даькъе «санна», яхача дешаца дийзе а хул («Гудар санна», «ЖIале багара тIаьхк йоаккхаш санна», «Муш хаьда вир санна»).

Багахбувцам техкача белгалдаргда нохчийн гIалгIайн кицаш шоайла чIоагIа гарга лесташ хилар. Цхьан шерашка кепа теха арахийца сборникаш (ГIалгIай кицаш. Грозный, 1962; Нохчий халкъа кицаш. 1964) техкача 600 гIалгIайн 500 нохчийн кицаех дукхагIдараш цхьатарра да аьнна ала доагIа. Цудухьа Iилманхо, ер гIалгIай ма дий ер нохчий ма дий, аьнна къоастам ца беш, майрра моллагIчарга а кховда йиш йолаш ва.

Из ишта дале а цхьан меттала вокх метта даха деза уж яхилга-м дац со ала гIертар. Масала, хIара шоллагIа волча гIалгIачоа довз нагтахьа мара нохчо кхетаргвоаца кица: «Болх даьлага ба, дош БIаьдалга да». Вокх оагIорахьа гIалгIачоа а атта кхеталургдац нохчашта дика довза ер кица: «Мазе бехка бекъа санна». Уж санна йола башхалонаш дукха еце а йицъялийта йиш йолаш яц.

Кицаш хьакхоллар, цар хьахилар дувца велча ала доагIа дукхагIдола кицаш сага вахарах, къахьегамах, гонахьарча Iаламах, машарах, моастагIалах и. кх. дI. долга. Лоацдача дешаца къахьегамхой - ахархой хьашташ, цар сийлен гIулакхаш, дер-дайначарца лоатто ead эгIазал хьахьокх кицаша. Цул совгIа вайнах баьнна моттиг, цар хьалхара истори хара гIо-новкъостал дергда кицаш довзаро, уж тахкаро.

Дукххача хана деиз гонахьара вахар зувш, Iалам довзаш, лайна бала, сийрдача кхоаненга сатувсар кицашца доашхаш, шаьрдеш хьаденад халкъ. Цудухьа цар ирали, маIани тахан а тIехьа дайнадац.

«Шийна хIама елча молла жIалена а даьккхад жай», «Молла сагIа делча шайтIа зурма лекхай», — йоах кицаша. Вай мехка бусалба ды баьржача хана мара кхелладац уж кицаш. Халкъа шаьра гуш хиннад миштa бах укх маьлха дунен тIа «далла гIулакх дераш». Къахьегамхошта ялсмале могаю цар, шоашта укх дунен тIа эшараш Iалашду. Цудухьа моллаштен шайхаштен дикка хIамаш етталу. Цхьаккха халкъа кица, фаьлг, къаьна хабар дац молла, шайха оагIув хьаллоацаш: «Мурда устаз веза, шейха шура еза» Шийна дагалаттар, гучадоаккхаш халкъо моллага а оалийт; «Цхьан мовлата беттах кхоъ мархий бутт бала мегаргба». «Дийшача» наьха гIулакхаш бегдоахаш беламе йоах кицо: «Молла дер ма де, молла яхар де».

Цхьадола кицаш фаьлгех, иллех хьахиннад. Масала, «Борз, борз яхаш байнаб тха мел байнараш» яха кица кхетадергдац из хьадаьнна фаьлг кIоанолг, ца йовзаш хилча. (Дедда додача цогалах сесаго борз аьннад. Ай, борз мичай из, цогал ма дий из, маро аьлча, сесаго аьннад: «Из борз я Iа ца оале лергъя со». «Яла мукъа я-кх хьо», — жоп деннад маро. Елча санна сесаг Iойнжай. Из дIайолла нах баьхкаб. Сесаго каша Iочу йиллача борд-бордах «борз-борз» аьннад. «Айя, яла мича еннай ер» наха марага аьлча, «IотIахьакха йост, — аьннад маро. — Борз, борз, яхаш байнаб тха мел байнараш». Из санна дола къар ца луча сесагах даьха кицаш дукхача къамашта юкъе нийслуш да, вайна гучча беса фаьлгех, кIоаноигех хьахул уж.

«Сигала морх йоацаш догIа делхаргдац, дег тIа бала боацаш бIарг белхаргбац» яха кица, гучох, нохчий иллех хьадаьннад. Уж ши мугI «Турпала нохчо» яхача илле тIа 1859 шера А. П. Берже кепатеха нийслу «Чечня и чеченцы» яхача книжка тIа. «Борз яхкача бус баба а ехка, цIокъ Iаьхача бус цIи а тилла» венна дIаваьнна турпал дагавоалдлаш дег тIара бала а бIаргачура доагIа хий а сигларча морхашца, делхача догIаца тарду иллеш кхеллача адамо. Бакъда, гIалгIашта юкъе из кица я хинна дIадахад Т. Бекова язъдаьча «Шн зама» яхача илле тIара.

Кицаш кIоанолгех, фаьлгех, иллеех хьадаьнна хиларах дукха масалаш доаладе йиш яр. Бакъда говзамеча йоазонех (литературах) хьадаьнна кицаш ераш ма дий аьнна дукха даьржа дац. Озиев Ахьмада илле тIара хьадаьнна хила мег ер кица: «ПхьегIа бартал ерзайнча цу чу доацар IотIоргдац, лихьанца машар бийцача дохьаж мара кхетаргдац».

Цхьадола кицаш вайнаха кхыча къамашкара хьайицад. Масала, «Дешар — сердало, цадешар — боадо» яха кица эрсий халкъагара хьаийца лархIа деза.

Таханара саг цхьадолча кицаех ца кхета а мег. ХIана аьлча хьалхарча заманца айхха уж дувзаденна хиларах. Масала, «Е лоам вац, е а вац» яхача кица тIа вувц лоамашка а шаьрача ара а дакъа доацаш висa саг. хIаьта «Ваха гIален волла каши дале саг яла мегаргья» яха кица вайнах гIалашка баьхача хана даькхха да, гIала йиллалехьа маьхакаш догIаш хиннад. Нагахьа санна гIала а-каш а доацаш вале, из саг тайпа эсала долаш, къе лаьрхIав, цунга йоI яхийта ловш хиннабац хьалдараш. Духхьал цу цхьан кицо хьахьокх вайнах массехк бIаь шу хьалха деиз классашта бекъабенна хиннилга.

Шин даькъах латташ да ногагIа дола кицаш. Хьалхарча даькъе аьннар шоллагIча даькъе чIоагIду:

Чубеллар — низ,
гибеллар—мухь.
Хозал — делкъелца,
дикал—валлалца.
ДогIах веллар —
кхуркхолга кIал йиккхав.
Ала йоIага — хаза несийна.

ГIалгIай кицаш метта эргалонашца белгалдоалаш да. Кица цхьалха, е чоалхане кхоачаш хинна предложени я, хIаьта дуллаш дола сурт лоаццача хьехамера боккха чулоацам болаш хул. Цкъаза кица доккха доацача, сакъердамеча, крача кIоанолга хьисапе дерз: «ВоIо маьре йохийтаргья аз хьо, Iа кхо бIар дохадой аьлча, церкгаш йоацача панас бIарех долаш а гIертош яьхад: «Да ма хьакха аккхар даьлаI, ер цаI дохаре-м шинъ мара юхедисацар са».

Берий, дешархой мотт шаьрбара доккхача маIане да вайнаьха «ховлий? довзалий?», Бера уйла сома йоаккх цар, оттадаьча хаттара дала жоп лохийт, цудухьа дилла а хаттара форма йолаш хул уж. Вайнаха хьалха чIоагIа теркам беш хиннаб цар, тIехьарча замалахь мара берашка кхаьчадац уж, хьалха нах вIашагIкхийттача моттиге шоайла къуасадаш, хаттарашта жоп телаш цIи хеза нах хиннаб.

***

ГIалгIай меттала эгтара хьалха шин балха тIа массехк кица доаладир З. К. Мальсагова (ГIалгIай грамматика. Буру, 1924). 1931 шера «ШIе сийгаш» яхача сборника тIа арадаьлар Ахриев Лорса гулдаь 233 кица, цу шера 100 гаргга кица кепатехар Муталиев Хь.-Б. а (Говзаме йоазош, Буру).

1957 шера кицаш дIаязде болабелар педагогически института студентех цхьабараш. Царна юкъе вар со а. 1962 шера 600 гаргга кица кепатеха арадаьлар Грозне. Бакъда дIаяздаь ма даьннадий ераш, аьнна, са тийна Iе йиш яц. Цкъаза шин-кхаь бетта цхьа кица мара ца хеза хила мег сона, бакъда, из хезача дIаяздаиза Iийнавац со. Йоазонца болх беча хIара сага декхар да уж дIаязде а, гулде а. тIаккха мара оалалургдац: «Оахаш аьннар — оардаш корадаьд».

А. МАЛЬСАГОВ,
Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен университета доцент, филологически Iилмай кандидат.

Редактор Т. А. ТЕБОЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

12 декабрь

I ПРОГРАММА

9.00 — Передачай программа. 9.05 — Босбола телевидени. Iуйрийнара гимнастика. 9.20 — Кердадараш. 9.30 — «Низ бараш, кадай бараш, хьинар дараш». 10.00 — Босбола телевидени. Экрана тIа кинокомедия. «Бриллиантови кулг» яха художественни фильм. 15.40 — Передачай программа. 15.45 — Дай-мехка гIолла. СССР-а юртбоахам. 16.15— Дунен тIара кагирхой. 16.45 — Халкъа творчества (нохчий меттала). 17.15 — Документальни фильм. 17.25 — «Iалама доттагIий телевизионни клуб». 17.55 — Киножурнал. 18.05 — Телевизорашка хьожараша хаттараш ду, критика ю, хьехамаш ду (гIалгIай меттала). 18.30 —Миллионий ленински университет. Дунен халкъашта юкъера гIулакхаш а идеологически къовсам а. 19.00 — Босбола телевидени. Дунен халкъий творчества. 19.30 — Босбола телевидени. «Известия» газета приз яккхара йола хоккеях йола дунен халкъашта юкъера турнир. Советский Союз — Швеция. Перерывах — Езача атлетиках йола СССР-а кубок. 21.45 — «Ха», Информационни программа. 22.15 — Паневежисера театр. Передача дIахьу искусства заслуженни деятела Комиссаржевске. 23.15 — Кердадараш. Передачай программа.

II ПРОГРАММА

16.45 — Шахматни школа. Разряднихий класс. 17.15 — Босбола телевидени. «Орленок» яхача телестуде концертни зал. 18.00 — Кердадараш. 18.15 — Пхьабуаргаши уж дашхари. 18.30 — Нохч-ГIалгIайчу гIолла. Информационни программа (эрсий, гIалгIай меттала). 18.15 — Шоана, бераш. 19.00 — Юртара вахар (нохчий меттала).

13 декабрь

I ПРОГРАММА

9.00 — Передачай программа. 9.05 — Босбола телевидени. Iуйрийнара гимнастика. 9.20 — Кердадараш. 9.30 — Босбола телевидени. «Орленок» яхача телестуде концертни зал. 10.15 — «Паневежисера театр». Передача дIахьу искусства заслуженни артистка Комиссаржевске. 15.25 — Передачай программа. 15.30 —«Эрсий мотт». 15.15 — Вай улица «Садовое кольцо». 17.15 — Нохч-ГIалгIай АССР-а къахьегама денош. Передачана юкъе дакъа лоацаш ва парте Нохч-ГIалгIай областной комитета хьалхара секретарь. Социалистически Къахьегама Турпал новкъост Апряткин. 18.00 — Пятилетка гвардееш. Слесарь Чубко. 18.15 — Идеологически фронта бIухой. Пропагандист Петрова. 18.25— «Социализма дуне». 19.00 — Босбола телевидени. Ког-соалозаш фигурни хахкара йола «Московски когсоалозаш» яха дунен халкъашта юкъера яхь. ДIахьоккхаш йола выступлени. 21.00 — «Ха», Информационни программа. 21.30 — Босбола телевидени «13 гIанд» яха телевизионни театр миниатюр. 22.30 — Спортивни программа. 1. Босбола телевидени. Баскетболах йола СССР чемпионат. 2. Езача атлетиках йола СССР кубок. 23.15—Кердадараш. Передачай программа.

II ПРОГРАММА

18.00 — Кердадараш. 18.15 — Босбола телевидени. «Баьццара кIормац» яха мультфильм. 18.25 — Документальни фильм. 18.35 — Нохч-ГIалгIайчу гIолла. Информационни программа (эрсий, нохчий меттала). 18.55 — Хоамаш, реклама. 19.00— 19-гIа бIаь шу чакхдоалаши 20-гIа бIаь шу доладалуши. Нохч-гIалгIайчу классаш екъаелар. Iилман болхлочун Исаева выступлени. 2-Iа передача (нохчий меттала). 19.15—Киножурнал. 19.25 — «Красная Армия» цIерагIа йолча Сунженски колхоза хьалха хаттача хьайбаш леладераштa дола концерт. 20.05 — Шоана, бераш. 20.15 — Литературни концерт.

РАДИО

12 декабрь

6.30 — «Юртара вахар» (гIалгIай меттала). 6.45 — Хоамаш. 6.55 — Ашараш. 7.20 — Республикански газетий обзор. 8.25 — Холминов. «Болхлой дега-гIоз» яха иллей цикл (эрсий меттала). 16.00—«Къона тIехье» (нохчий меттала). 16.15 — «Барттайнача дезала юкъе» яха корреспонденци (гIалгIай меттала). 16.30 — «Болхлой вахар» яха газета (гIалгIай меттала). 16.50 — «Кагирхой кхетамца кхебара хьакъехьа йола партийни йоакхо» яха Сулимова корреспонденци (эрсий меттала). 18.00 — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гIалгIай меттала). 18.40 — «Шоана, кхалнах» яха радиожурнал (нохчий меттала).

13 декабрь

6.30 — Экономически знаней радиошкола (эрсий меттала). 6.45 — Хоамаш. 6.55 — Ашараш. 7.20 — Республикански газетий обзор. 8.25 «Крейц кьехархо» яхача спектакла ашаращцара сюита (эрсий меттала). 16.00 — «Халкъа тIахьожам дIахьош ба» яха корреспонденци (нохчий меттала). 16.15 — ДоттагIий оазаш (эрсий меттала). 16.30— «Болхлой вахар» яха радиогазета (эрсий меттала).

ХАОТТАМ

Тахан республикен Грозне гIолла морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбоаленгахьара 3—7 м/сек мух а хьеккхаш ха оттаргья.

Республике 0—5 градуси, Грозне 2—3 градуси йIовхал а йолаш хургья.

Кхоанен ломмеи хувцалуш морхаш а йолаш, йоачан йоацаш, къулбехьен - малхбоаленгахьара 5—10 м/сек мух а хьеккхаш хилен бийсан — 1 градус шелалгара 4 градус йIовхалген, дийнахь 3—8 градус йIовхал йолаш хилен тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364051, г. Грозный, Ленина улица, 11 (3-гIа этаж), Телефо наш: редактора — 3-44-96; редактора зам. — 3-39-11; бехкто кхама секретара — 3-34-38; партийни вахарен культуран отделий — 3-61-46; промышленноста отдела — 3-42-30; юрта боахама отдела—3-42-28; письмой отделеи бухгалтереи —2-80-71.

НАШ АДРЕС: 364051, г. Грозный, ул. Ленина, 11 (3-й этаж). Телефоны: редактора — 3-44-96; зам. редактора—3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отделов партийной жизни и культуры— 3-61-46; отдела промышленности — 3-42-30; отдела сельского хозяйства — 3-42-28; отдела писем и бухгалтерии —2-80-71.

Газет зиадувл шинзоеи ерен шоаттен деношка.

«Грозненский рабочий» издательства типографи. Революце проспект 7/84. Типография из-ва «Грозненский рабочий», проспект Революции 7/84.

Заказ № 11646.